

AntiDefekt

*Celovit pristup detetu sa smetnjama u razvoju,
individualni program podrške,
inkluzija,
kroz terensko iskustvo NVO „VelikiMali“ Pančevo*

Swedish Helsinki Committee

for Human Rights

Izdavač:
„VelikiMali”, Pančevo

Publikaciju osmislile i priredile:
Teodora Gajić Bakić i Valentina Zavišić

Pomoć, sugestije, stručni komentari:
Milena Jerotijević i Nataša Milojević

Posebna pomoć u realizaciji čitavog projekta:
Nataša Hanak

Deo materijala pripremili koordinatori VelikiMali:
Milkica Vukašinović, Hani Šopov , Vesna Kržić,
Branislav Kolar, Marijana Jović, Jelena Krstić,
Dragana Ristić, Biljana Janjić i Tamara Todorović

Podrška i korektura:
Snežana Kolar

Dizajn i prelom:
Dunja Šašić

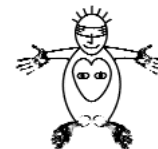
Štampa:
PrintArt, Pančevo

Tiraž:
500

novembar 2004.

Vojvode Mišića 6,
Pančevo
tel./fax: 013/45-009
www.velikimali.org

e-mail: velikimali@panet.co.yu

VelikiMali

CIP - Каталогизacija u publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

364.4-053.2-056.26/ .36
159.923.5-056.26/ .36

ANTIDEFEKT : celovit pristup detetu sa smetnjama u razvoju, individualni program podrške, inkluzija, kroz terensko iskustvo NVO "VelikiMali" Pančevo / [priredile] Teodora Gajić Bakić i Valentina Zavišić. - Pančevo : VelikiMali, 2004 (Pančevo : PrintArt). - 80 str. ; 21 cm

Tiraž 500. - Prilozi: str. 61-80.

ISBN 86-906385-0-4

a) Невладина организација "ВеликиМали"
(Панчево) b) Деца ометена у развоју -
Социјализација c) Рехабилитација (медицина)
- Деца ометена у развоју
COBISS.SR-ID 118566668

ŠTA ZNAČI ANTIDEFEKT?

Antidefekt je izmišljena reč koja označava **protivljenje** korišćenju termina **defekt/kvar** kada je u pitanju ljudsko biće.

Teškoća ili smetnja u razvoju koju dete ima nije dijagnoza, entitet koji je nezavisan i odvojen od njegove ličnosti, niti „defekt” koji će se stručnim tretmanom „uspešno popraviti”. Teškoća je samo jedan deo svih onih osobina i karakteristika po kojima smo međusobno slični, a istovremeno i različiti. Ona je realnost sa kojom dete živi, a njegova okolina i svi koji rade sa detetom bi trebalo da učine njegov život srećnim i smislenim. Ljubav prema detetu je nedeljiva i iz nje se ne isključuje hendikep¹ koji dete ima.

---

¹ U ovoj publikaciji ravnopravno ćemo koristiti termine: hendikep, ometenost, smetnja, poteškoća, posebna potreba, teškoća, invaliditet, funkcionalna smetnja. Smatramo da su svi ovi izrazi korektni sve dok je dete na prvom mestu.

UVOD

Ova publikacija je nastala je kao pokušaj da se široj stručnoj javnosti, roditeljima ometene dece i svima onima koji su zainteresovani za dosadašnji ali i budući rad organizacije „VelikiMali” prikažu iskustva i pristupi u radu koje je organizacija razvila do sada.

Smatramo da je ovaj pisani dokument važan iz više razloga, ali najviše sa stanovišta transparentnosti, informisanosti i razmene profesionalnog iskustva.

Jasne informacije, pored obavешtenosti korisnika, saradnika i volontera o vrstama usluga i načinu rada organizacije, pružaju mogućnost široj javnosti da analizira, procenjuje i vrednuje taj rad.

Razmena profesionalnog iskustva, odnosno mogućnost prenošenja iskustva i na druge sredine i zajednice, bitan je činilac razvoja prakse i novih modela - programa rada sa decom sa ometenostima. Preduslov je, naravno, da sva iskustva i pristupi u radu sa decom budu sistematizovani i zapisani, transparentni i dostupni javnosti, da bi se mogli međusobno upoređivati, u cilju pronalaženja najefektivnijeg pristupa.

Smatramo da je pristup u radu sa decom koji sprovodi „VelikiMali” jedan od najefektivnijih pristupa koji se trenutno primenjuje u našoj zemlji i zato ga predstavljamo.

Nadamo se da će ovaj korak naše organizacije motivisati i druge ustanove i grupe stručnjaka da učine slično i predstave svoje načine rada sa decom sa omeđenostima, kako bi unapredili praksu i obezbedili deci kvalitetan život i mesto u zajednici.

Ako pod dominantnim pristupom u radu sa decom sa smetnjama u razvoju smatramo onaj koji se koristi u specijalizovanim državnim ustanovama kao sistemsko rešenje, onda taj dominantni pristup mora biti iznova i iznova potvrđivan kao uspešan u praksi. To istovremeno podrazumeva da taj pristup, odnosno sistemsko rešenje za decu sa smetnjama u razvoju, mora postati fleksibilno i otvoreno za nove načine rada koji se u praksi pokazuju kao uspešni.

Tokom čitanja ove publikacije upoznaćete se sa načinom na koji je organizacija „VelikiMali” nastala i počela sa radom. Biće vam predstavljen pristup koji koristimo u svom radu sa decom i porodicama, a koji pet godina sprovodimo na terenu Opštine Pančevo. Iznećemo naša iskustva u saradnji sa državnim ustanovama, organizacijama i pojedincima u zemlji i inostranstvu.

Ovom prilikom ćemo javnosti predstaviti značaj i ulogu spoljnih supervizija od strane stručnjaka sa dugogodišnjim iskustvom u ovoj oblasti. Biće reči i o različitim vidovima neformalnog obrazovanja i stručnog

usavršavanja kojima su saradnici organizacije „VelikiMali” prisustvovali ili koje su organizovali u cilju unapređenja kvaliteta rada.

Veći deo sadržaja ove brošura je deo originalnog programa rada sa decom, porodicama i zajednicom, a činjenice i stavovi koje ovde iznosimo rezultat su petogodišnjeg iskustva kroz praksu na terenu.

Ova publikacija takođe predstavlja i jednu vrstu evaluacije (ocenu uspešnosti) našeg rada, koju smo radili u saradnji sa roditeljima, supervizorima, saradnicima „VelikiMali” i kolegama iz drugih ustanova uz pomoć upitnika, radionica, analiza funkcionalnih statusa dece i narativnih projektnih izveštaja.

Teme radionica, sastanaka i upitnika bile su sledeće:

1. Kako vidite karakteristike državnih institucija i ustanova koje rade sa decom sa smetnjama u razvoju i njihovim porodicama (model rada, pristup detetu i roditeljima, kvalitet, transparentnost rada)?
2. Koje su karakteristike pristupa koji koristi „VelikiMali” u svom radu sa decom sa smetnjama u razvoju i njihovim porodicama?
3. Šta bi „VelikiMali” trebalo da menja u svom radu i pristupu deci?

U ovom procesu, koji je trajao od juna do septembra 2004. godine, učestvovalo je oko četrdeset roditelja i dvadeset članova i saradnika organizacije „VelikiMali”. Iskreno im zahvaljujemo na poverenju i saradnji.

Ceo proces analize, obrade podataka i pisanja ove publikacije bio je vođen od strane tri supervizorke, psihološkinje Nataše Hanak, Milene Jerotijević i Nataše Milojević.

Takođe zahvaljujemo Švedskom Helsinškom Komitetu za ljudska prava u Beogradu, koji već četiri godine podržava rad organizacije „VelikiMali” i ohrabruje nas da istrajemo u procesu realizacije prava dece i mladih sa posebnim potrebama.

U PANICI ZA DOSTIZANJEM „NORMALE”

Život deteta sa ometenošću u razvoju, neposredno po uočavanju ometenosti, gubi odlike života tipičnog za jedno dete. Umesto sreće i zadovoljstva u ovladavanju postignućima sopstvenog razvoja, umesto roditeljske radosti i uživanja koji prate period „bezbriznog i srećnog detinjstva”, deca sa ometenošću okružena su brigama i strahovima svoje okoline. Osim te brige, deca su suočena i sa ograničenjima sopstvenog razvoja, a često su i svesna te ograničenosti.

Ono što im se dešava je da se susreću sa armijom stručnjaka koji u izolovanim i specijalnim uslovima, van prirodnog okruženja i prirodnih aktivnosti, „vredno” otklanjaju ili leče „kvar”/defekt deteta. Sve što se sa detetom radi i sve što ono samo treba da uradi usmereno je na to da se teškoća ublaži ili otkloni, pri čemu se zanemaruje celovitost detetovog razvoja i njegovih potreba. Dete na taj način ne živi život svojih potreba i mogućnosti, već život prinude i osujećenosti. Veliki broj roditelja, pritisnut strahom i brigom za budućnost svog deteta, prestaje da se sa njim spontano igra i druži jer u spontanoj igri ne vidi nikakav „rad”.

Njima je savetovano da rade sa decom više puta dnevno, da uvežbavaju određene radnje, da ih ponavljaju, da dolaze na kontrole i po dalje instrukcije u vidu „receptata”, i tako u nedogled. Svi se trude, ulažu napor i sigurni su da rade najbolje za dete, a dete odbija - „tera inat”, neće da vežba - „baš je lenjo, inače može ono...”, a pravi razlog ostaje nesagledan i za stručnjake i za roditelje.

Na primer, zbog potrebe podsticanja razvoja fine motorike stručnjak preporučuje aktivnost ubacivanja pasulja u flašu, a pri tom je dete sposobno da igra neku jednostavnu igricu na kompijuteru i ne vidi nikakav smisao, niti svoj interes, u jednoličnoj radnji koja mu se nameće.

Nije problem ni u pasulju i flaši, ni u nizu perlica, ni u kockama... Problem je što ta jednolična radnja postaje „sveta” aktivnost zbog koje su detetu uskraćene one aktivnosti koje bi rado obavljalo. Isključivim vežbanjem funkcije u kojoj dete ima poteškoću, kroz jednolične aktivnosti, pri čemu se zanemaruju druge funkcije, posebno one u kojima dete nema smetnji, ograničavaju mu se mogućnosti da razvija, pokaže i ostvari sebe kroz potencijale koje poseduje. Ne vodeći računa o ukupnim mogućnostima i potrebama deteta, isključivim fokusiranjem na teškoću koju ima, lako se dolazi u

opasnost da mu se nameće program koji potcenjuje ili precenjuje njegove mogućnosti. Takav pristup u radu sa decom sa ometenostima povećava probleme deteta, učvršćuje poteškoću i celokupnu ličnost deteta identifikuje sa teškoćom koju ima. U panici za dostizanjem „normale” previdamo da je dete sa smetnjama u razvoju kao i svako drugo dete, i da mu je na ranom uzrastu igra način na koji prvenstveno uči. Daleko od toga da smetnje koje dete ima nisu važne i da ih ne treba ublažiti ili otkloniti ako je to moguće. Ali smetnja ne sme da bude važnija od deteta, niti rad na ublažavanju smetnji sme da bude iznad interesa celovitog razvoja deteta. Spontane aktivnosti, potrebe, interesovanja i mogućnosti moraju se poštovati, slediti i podržavati jer one doprinose razvoju.

Da bi dete moglo da se razvija i uči u svom tempu i na svoj način ne sme se zaboraviti činjenica da i osobe iz detetove neposredne okoline takođe treba da se menjaju i prilagođavaju. Pronalaženje kompenzacija za ometene funkcije deteta se ne nalaze samo u njemu i njegovim ostalim potencijalima, već i u okruženju i njegovoj socijalnoj sredini.

POLOŽAJ MALIH GRUPA U DRUŠTVU

Ko odlučuje u ime malih grupa?

Koliko je neko društvo humano sagledava se, između ostalog, i kroz to kakav je kvalitet života pripadnika malih grupa, odnosno, da li se njihovi životni problemi sistemski rešavaju ili se marginalizuju. Jedan od najjasnijih pokazatelja tendencije humanizacije odnosa prema malim grupama jeste omogućavanje tim članovima društva da aktivno učestvuju i imaju uticaj na donošenje odluka koje se odnose na njih.

U našoj dosadašnjoj praksi porodice osoba sa posebnim potrebama, a posebno same osobe sa posebnim potrebama, nisu imale mogućnosti da se uključe u donošenje važnih odluka za rešavanje svojih životnih problema. O tome, nažalost, još uvek odlučuju neki drugi ljudi, ne uvažavajući stvarne potrebe onih na koje se te odluke odnose.

Imaju li siromašni pravo na adekvatan tretman?

Država je garant sprovođenja zakona koji bi trebalo da obezbeđuju svim građanima, bez razlike, pravo na obrazovanje, zdravstvenu i socijalnu zaštitu, a samim tim i odgovarajući tretman, odnosno društvenu podršku deci sa smetnjama u razvoju i njihovim porodicama. Podsticanje razvoja ove dece ne sme biti prepušteno pojedinačnom snalaženju porodice u zavisnosti od njenog materijalnog položaja.

Kada država nema adekvatan odgovor i rešenje na potrebe i teškoće građana, naplaćivanje usluga kao jedini odgovor profesionalaca, doprinosi nepoštovanju i kršenju ljudskih prava onih za koje su se profesionalno opredelili da im pomažu. Divlji razvoj privatne prakse, odsustvo kontrole, standarda i odgovornosti, neminovno dovodi do zloupotreba službenog položaja i degradacije profesije, što je najdrastičnije izraženo kada je u pitanju naplaćivanje usluga koje predstavljaju osnovno pravo deci koja imaju teškoće u razvoju - **pravo na tretman**.² Na osnovu izjava roditelja naših korisnika stiče se utisak da se ovo pravo u našoj zemlji skupo plaća?!

---

² Konvencija UN o pravima deteta, član 23.

Ako ta vrsta usluga ne postoji u državnim ustanovama, ili roditelj nije zadovoljan njome, država bi trebalo da potrebnu uslugu obezbedi kroz privatan i nevladin sektor, poštujući izbor i odluku roditelja, kao i principe tržišne ekonomije i konkurentnosti. To bi značilo da troškove tih usluga pokriva država, a ne korisnik.

Pogledati prilog br. 1. „Smanjivanje siromaštva kod osoba sa invaliditetom”, str. 63.

POČETAK I RAZVOJ ORGANIZACIJE „VELIKIMALI”

Sudar svetova

Susret sa Larš („L’Arche”) zajednicama, u Francuskoj, 1996/97, u kojima žive osobe sa težim ometenostima zajedno sa svojim pomagačima-asistentima, presudno je uticao na nas, tada apsolutkinje defektologije i psihologije. Imale smo priliku da vidimo posledice višedecenijskog pokreta deinstitucionalizacije u svetu, koji je doveo do stvaranja humanog i dostojanstvenog života ovih ljudi u manjim zajednicama.

Pristup i odnos asistenata prema ovim osobama, kao i atmosfera poštovanja, prihvatanja i uvažavanja, ostavili su snažan utisak na nas. Sve što smo tamo videle i osetile suočilo nas je sa ogromnim sopstvenim predrasudama prema ovim osobama i prema budućem profesionalnom pozivu. Najveće iznenađenje za nas je bilo to što do tada nismo bile svesne postojanja tih predrasuda u nama.

Poseta malim zajednicama osoba sa težim ometenostima pokrenula je u nama razna pitanja, između

ostalog i preispitivanje načina na koje ćemo se u budućnosti baviti svojom strukom.

Ovo novo i dragoceno iskustvo nam je otvorilo dve mogućnosti: prvu, da spakujemo kofere i postanemo deo te lepe gotove priče negde u svetu, i drugu, da pokušamo da nešto učinimo u svom gradu...

Motivi pokretanja nevladine organizacije

Kada država i nadležne institucije nisu u mogućnosti da odgovore na potrebe svojih građana nužno je da građani i profesionalci sami, pokretanjem alternativnih i vaninstitucionalnih inicijativa, pronađu nove forme rešavanja postojećih problema.

Svaka građanska inicijativa koja ima za cilj unapređenje društvene brige o ljudima je više nego dobrodošla kao dopuna ustanovama i kao podrška kvalitativnim promenama unutar njih.

Kao jedina forma koja može organizacijski da ispoštuje sve principe i vrednosti oko kojih smo se kao neformalni tim okupili bila je forma udruženja građana/nevladine organizacije.

Naš prvi projekat „Inicijativa za podršku deci sa smetnjama u razvoju i njihovim porodicama u Panče-

vu” pokrenuli smo u okviru NVO „Pokret za mir” Pančevo, uz podršku i savete aktivista i prijatelja ove organizacije.

Preduslovi pokretanja konkretnih programa sa decom

Realizaciji prvih programa podrške deci sa posebnim potrebama jula 1999. godine prethodile su skoro dve godine neformalnog pripremanja i analiziranja položaja i problema te dece u Pančevu. Paralelno sa tim analizirali smo sopstvene mogućnosti i najbolje načine za pokretanje nečeg drugačijeg u oblasti rada sa decom sa posebnim potrebama. Tokom tog perioda definisali smo okvirne vrednosti oko kojih se okupljao tim ljudi različitih profesija.

Kreiranje programa podrške i razvijanje vrste i obima aktivnosti zahtevali su usklađivanje i uvažavanje nekoliko bitnih faktora:

- potreba dece i njihovih porodica
- uslova i mogućnosti u lokalnoj zajednici (usluge koje se nude u gradu, kapacitet, kvalitet i mesto pružanja tih usluga),

- zakonskih okvira države (mogućnosti koje su zakonom predviđene),
- kapaciteta i mogućnosti organizacije i tima (broj ljudi, veštine i znanja koje poseduju, oprema i materijalni resurs).

Pretpostavke o položaju dece sa smetnjama u razvoju u Pančevu na osnovu kojih smo bazirali naše buduće programe

- Veliki broj dece sa smetnjama u razvoju se nalazi van državnog sistema podrške u lokalnoj sredini.
- Deca koja su van sistema podrške nalaze se u svojim kućama, bez ostvarenog prava na tretman, obrazovanje i učešće u društvenom životu zajednice.
- Logopedski tretman je jedini oblik tretmana sa ovom decom u gradu.
- Porodice dece sa teškoćama u razvoju su često bez minimalne pravne i psihološke podrške.
- U gradskim institucijama dominantan je medicinski pristup u radu, koji dete posmatra isključivo kroz ometenost.

- Postoje otpori i predrasude prema mogućnostima dece sa smetnjama u razvoju od strane šire i stručne javnosti.

Pitanja i nedoumice sa kojima smo se suočili na samom početku našeg rada

- Kako organizovati vaninstitucionalne oblike podrške deci sa smetnjama u razvoju, koji bi bili dostupni njima i njihovim porodicama, bez materijalnog ulaganja?
- Kako napraviti prioritete u mnoštvu nezadovoljenih potreba ove dece i njihovih porodica?
- Kako napraviti plan podrške koji bi obezbedio saradnju sa postojećim institucijama za brigu i obrazovanje dece i povoljnije uslove za njihovo kvalitetno uključivanje u širu društvenu zajednicu?
- Da li mi to možemo da izvedemo?

Vrednosti i principi koje smo usvojili kao osnovna polazišta organizacije

1. Kultura mira i tolerancije na različitosti
2. Ljudska prava i prava dece sa posebnim potrebama i njihovih porodica
3. Socijalni pristup u pružanju usluga deci sa smetnjama u razvoju
4. Vaninstitucionalni oblik rada
5. Sistematski (celovit) pristup detetu

Ciljne grupe na koje će biti usmeren program aktivnosti

Primarna ciljna grupa, odnosno direktni korisnici programskih aktivnosti koje sprovodi organizacija „VelikiMali” su **deca sa smetnjama u razvoju** različitih vrsta i stepena ometenosti, uzrasta od tri do osamnaest godina, i **porodice dece sa smetnjama u razvoju**.

U naše programe se uključuju deca sa smetnjama u razvoju koja nisu obuhvaćena tretmanom u institucijama, tako da kompletan tretman dobijaju u VelikiMali, ali i deca koja su uključena u institucionalni stručni

tretman, kojima pružamo dopunu tretmana. Deca - mladima, uzrasta od 14 godina, samo delimično obezbeđujemo adekvatnu podršku kroz druženje, kreativne radionice i savete.

Organzacija „VelikiMali” svojim aktivnostima i programima utiče i na širu (sekundarnu) ciljnu grupu koju čine **deca šire populacije, stručna javnost**, (vaspi-tači, učitelji, pedagozi, psiholozi, defektolozi), **šira jav-nost** (ublažavanje predrasuda prema osobama sa ome-tenostima, ali i senzibilisanje i animiranje potencijalnih volontera) i **lokalna vlast i nadležna ministarstva Re-publike**.

Prvi zvanični projekat

Individualni rad u porodici, dva puta nedeljno po dva sata, bio je naša prva programska aktivnost. Sma-trali smo da je to jedan od načina da još bolje istražimo stanje i potrebe dece sa posebnim potrebama u našem gradu, kao i da definitivno ispitamo svoje mogućnosti u razvijanju programa podške.

Najava našeg prvog projekta bila je objavljena u lo-kalnom listu „Pančevac”, i to je zvanično bio početak

rada „Inicijative za podršku deci sa smetnjama u razvoju i njihovim porodicama” u okviru „Pokreta za mir” Pančevo.

Nakon ovog oglasa javilo nam se sedam porodica koje su želele da se njihova deca uključe u ponuđene programske aktivnosti.

Jedina donacija za prvih šest meseci, koju smo dobili od aktivista „Friedensinitiative” Konstanz iz Nemačke, iznosila je 200 DM. Može se reći da smo počeli sa radom bez sredstava, tj. volonterski.

Prve porodice i odnos prema početnim pretpostavkama o položaju dece u Pančevu

Već na primeru prvih sedam porodica sa kojima smo uspostavili saradnju ispostavilo se da su naše početne pretpostavke bile tačne. Samo dvoje dece je bilo uključeno u sistemski oblik podrške, jedno u redovnom vrtiću, drugo u specijalnoj osnovnoj školi. Petoro dece nije bilo uključeno ni u jedan oblik podrške u lokalnoj zajednici (troje dece sa teškoćama iz spektra autizma, jedno dete sa težom mentalnom ometenošću i jedno dece sa težim oblikom fizičke ometenosti).

Većina ovih porodica je imala iskustva sa aktuelnim ustanovama za pružanje usluga deci sa ometenostima u gradu, i posle nekog vremena je odustajala od dalje saradnje sa njima. Institucije u Beogradu su im je bile jedino rešenje u pružanju tretmana, ali nisu mogli ostvariti pravo na nadoknadu troškova prevoza i pratioca za dete.

Kada je u pitanju dodatni tretman sa detetom, skoro sve porodice su imale iskustva sa privatnim logopedima.

Iako o nadržilekarstvu nismo razmišljali kada smo utvrđivali polazne pretpostavke, ispostavilo se da što je problem u razvoju koji dete ima bio teži, to su ove porodice pre tražile pomoć od nadržilekara.

Registrowanje i dalji razvoj organizacije „VelikiMali”

Inicijativa stručnjaka za pomoć ometenoj deci „VelikiMali” zvanično je registrovana 1. aprila 2000. godine, kao udruženje građana pri Saveznom Ministarstvu pravde. Tim je činilo oko desetak saradnika i asistentata, saradivali smo sa 15 porodica, a pored Individualnog rada pokrenuli smo još nekoliko projekata:

Muzikoterapija, Uključivanje dece sa smetnjama u razvoju u redovne vrtiće uz asistenciju i Fizičke aktivnosti u gradskoj fiskulturnoj sali.

Pogledati prilog br. 2, Tabelu razvoja organizacije, str. 65.

Danas „VelikiMali” saraduje sa oko 50 porodica dece i mladih sa posebnim potrebama, a tim čini preko 20 članova i stalnih stručnih saradnika, oko 15 stalnih volontera i puno spoljnih saradnika koji se uključuju povremeno, po projektu (učitelji, psiholozi, pravnici, vaspitači).

Iako smo u trenutku registrovanja smatrali da ćemo kroz angažovanje na terenu biti kvalitetna dopuna postojećim ustanovama dogodilo se suprotno, pa su naše aktivnosti za veći broj dece naših korisnika bile i jedine u lokalnu.

Dakle, pošli smo od individualnog rada sa decom i stigli do razgranatog, holističkog pristupa podrške koji je, umesto da bude dopuna, postao zamena ili primer razvoja stručne službe podrške u lokalnoj zajednici.

Dodatna poteškoća u realizaciji ove početne ideje bio je i odbijajući stav kolega iz zvaničnih ustanova u Pančevu.

RAZLIČITI UTICAJI NA VRSTU PODRŠKE DECI I PORODICAMA

Na početku rada organizacije „VelikiMali” nije postojala jasno definisana ideja o tome koji pristup koristimo u „tretmanu” sa decom. Ono u šta smo bili potpuno sigurni jeste da je glavno obeležje našeg načina rada **igra**. Iako smo tokom redovnog stručnog obrazovanja sticali teorijska znanja iz oblasti rada kojim se bavimo, ono što je najviše uticalo na naš način rada, što ga je definisalo i ubličilo u određeni pristup deci, jeste **praksa na terenu**.

Ulazak u porodice, rad sa detetom u kući u porodičnom okruženju, izlazak sa decom i porodicom u javnost, uključivanje dece u vrtiće uz asistenciju, javna priča o realnim problemima dece i porodica, sve je to činilo naš rad od samih početaka a da nismo imali teorijsku ili stručnu potvrdu, osim naših supervizorki, da je baš to način na koji treba da pristupamo deci. Kao da na ovaj način u našoj zemlji niko pre nas nije radio, ili bar nije radio dovoljno transparentno da bismo mogli

koristiti i ta iskustva. Jedina, ali nama najvažnija potvrda da je takav način rada ono što je potrebno i što nedostaje našim korisnicima dolazila je od njih samih, i kroz saznanja da je takav vid podrške dominantan u razvijenim zemljama Evrope.

Do teorijskog uobličavanja načina rada „VelikiMali” i definisanja pristupa deci došli smo kroz detaljnu analizu našeg višegodišnjeg iskustva i prakse u radu.

Veoma bitan faktor koji je usmeravao način, pristup i mesto našeg rada, svakako ne i jedini faktor, bile su sugestije roditelja, posebno one koje su usmerene na vrstu podrške u lokalnoj zajednici koja je nedostajala njihovoj deci.

Najčešći nedostatak definisali su kao odsustvo sistemске podrške u uključivanju dece sa smetnjama u razvoju u socijalnu sredinu svojih vršnjaka, u obrazovanju i usvajanju veština svakodnevnog života.

Retko koji roditelj je samu vrstu ometenosti svog deteta naznačavao kao najveći razlog obraćanja organizaciji, jer su se zbog toga već obraćali institucijama.

Razlozi za saradnju sa nama, koje su roditelji najčešće navodili

- nepostojanje različitih vrsta tretmana koji su potrebni deci, i nedovoljna uključenost u one koji postoje (20);
- nemogućnost uključivanja u redovan vrtić (10);
- socijalizacija i osamostaljivanje (8);
- obogaćivanje slobodnog vremena i druženje (7);
- problem daljine i organizovanja redovnog odlaska na tretman u Beograd (7)
- problem u savlađivanju školskog gradiva i loše ocene (6);
- nezadovoljstvo postojećim tretmanom ili ustanovama u Pančevu (6);
- neuključenost u bilo koji tretman, iako je dete evidentirano u zvaničnoj ustanovi (5);
- nemogućnost procene problema koje dete ima u drugim ustanovama (5);
- odmena roditelja i druženje (3);
- organizovanje i povezivanje roditelja u lokalnu (4);

Dodatna teškoća za porodice koje žive u Pančevu, kao i za sve porodice dece sa smetnjama u razvoju van Beograda, jeste i to što je koncentracija svih bitnih

ustanova za dijagnostiku i tretman u glavnom gradu, te su im kvalitetne i stručne usluge teško dostupne jer imaju povećane troškove i dodatni angažman članova porodice.

S druge strane, u svim većim sredinama u zemlji postoje Razvojna savetovišta, dijagnostički kabineti i bar logopedski tretmani, za čiji rad država izdvaja određena sredstva. I u Pančevu sve to postoji, ali ako se vratimo na razloge obraćanja roditelja našoj organizaciji, stiče se utisak da su ove institucije nedovoljno efikasne. Kada se uzme u obzir da se veliki broj dece upućuje na dijagnostikovanje i tretman u Beograd, logično se nameće pitanje da li država, koja generalno nema para za proširivanje tretmana, duplo plaća istu vrstu usluge?

Korisnije bi bilo da se više uloži u poboljšavanje dijagnostike i tretmana u manjim sredinama, u edukacije stručnjaka koji rade u lokalnim institucijama, i finansiranje onih programa koji se pokazuju kao efikasniji, bez obzira što ih ne sprovode institucije. Ili da se dijagnostikovanje u potpunosti sprovodi u specijalizovanim ustanovama u Beogradu, a da se lokalni stručnjaci bave isključivo pružanjem adekvatnog tretmana detetu, uz konsultovanje sa stručnjacima iz Beograda. U sva-

kom slučaju, nešto se duplo plaća, a za adekvatan tretman novac nedostaje.

Neki od citata roditelja o razlozima saradnje sa „VelikiMali:

„Doktor se tako postavi da ne smem nista da pitam.”

„Dakle, najveći problem sa državnim ustanovama je njihov stav da neće ništa raditi od tretmana dok se ne uradi kompletan pregled, što znači da ukoliko postoji problem da se završi pregled (npr. EEG) onda tretmana i nema. Ovaj period bez tretmana može suviše dugo da traje.”

„Roditelj prilikom dolaska kod terapeuta nema unapred uvid o tome kako će taj terapeut raditi. Takođe postoji i nesklad o tome šta dva terapeuta/psihologa u istoj ustanovi „vrata do vrata” govore istom roditelju. Različite stvari, čak i suprotne jedna drugoj.”

„Odnos prema detetu je određen individualnim razlikama samih terapeuta, a ne individualnim karakteristikama deteta. Jedan je raspoložen za saradnju i za davanje informacija, drugi ne, kao lutrija.”

„Recimo ovde u Pančevu nema ni jedne ustanove koja se bavi radom sa decom, osim logopeda jednom nedeljno i to po 15 minuta u proseku.”

„Nisam imala direktan uvid u rad sa mojom detetom, jer je ona insistirala da radi u kabinetu sama sa njim.”

„Sva druga deca su upućena u Beograd, evo kao što sam ja morala da idem. To je maltretiranje. I to nije takav kvalitet rada kao kada vam dođu u kuću, dete je odmorno, nahranjeno i sve je drugačije”.

„Mi smo se odlučili za „VelikiMali” jer nam se ne sviđa ono što grad nudi.”

„Kod „VelikiMali” jedna od važnih stvari je i fleksibilnost u pogledu vremena bavljenja detetom. Nekada je sat, nekada dva i više, sve zavisi od situacije. Dakle, ne prekida se nešto što je započeto samo zato jer je došlo kraj vremena”.

„Svi postupci stimulacije i uticaja na ponašanje i funkcionisanje koje asistenti „VelikiMali” koriste u svom radu sa decom se demonstriraju u prirodnim

uslovima i to direktno pred roditeljem i malo je savetodavnog rada na nivou „vi treba da radite to i to ili vi treba da ga naučite”. Ovde ja kao roditelj vidim i postaje mi jasno kako se radi u kući.”

„Ovde se osećam vrlo uvaženo kao roditelj. Takođe ja ovde dobijam pravnu pomoć, dobijam obaveštenje o tome šta sve mogu po zakonu da ostvarim, a što inače nisam znala”.

PRISTUPI „VELIKIMALI“ U RADU SA DECOM SA TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Shvatajući značaj prirodnih okolnosti za celovit razvoj deteta, intuitivno smo razvijali socijalni model podrške u lokalnoj zajednici.

Socijalni model podrazumeva podršku porodici za njeno optimalno funkcionisanje, uključenost deteta sa ometenošću u vršnjačke grupe i otvorenost šire društvene zajednice za ostvarivanje prava osoba sa ometenostima i njihovih porodica.

Program podrške deci sa posebnim potrebama razvili smo poštujući celovit, individualizovan, inkluzivan i terenski pristup u radu.

Ovaj program predstavlja model podrške deci sa smetnjama u razvoju i njihovim porodicama, koji bi u kvalitetnoj saradnji institucija, nevladinog i privatnog sektora mogao biti predlog rešenja za adekvatan tretman dece u lokalnim zajednicama.

CELOVIT PRISTUP

Suština celovitog pristupa jeste posmatranje čoveka u kontekstu pojedinac-porodica-društvo.

To podrazumeva da radeći sa detetom radimo i sa njegovom porodicom i sa širim okruženjem u kome to dete i porodica žive.

Jedna od odlika celovitog pristupa je i podsticanje razvoja deteta u svim oblastima³, bez obzira na to u kojoj oblasti teškoća postoji ili je najizraženija.

Dete sa teškoćama u razvoju posmatramo kao celovitu ličnost koja se kao takva prvenstveno poštuje, i kojoj pripadaju sva prava koja važe sa svu decu. Već smo naglasili da teškoća ili smetnja u razvoju koju dete ima nije dijagnoza odvojena od njegove ličnosti, niti defekt koji će se stručnim tretmanom „uspešno“ eliminisati. Ako se zanemari ličnost u celini i, u nameri da se podstakne razvoj, fokus stavi samo na teškoću koju dete ima, postiže se zapravo suprotan efekat. U tom slučaju

---

³ Oblasti razvoja: zdravstveni, fizički, motorni razvoj, razvoj veština svakodnevnog života, socijalne veštine, spretnost, pažnja, socijalno sazrevanje, emotivno reagovanje, kognitivni, kreativni, govorno-jezički i komunikacijski razvoj.

identitet deteta se poistovećuje sa njegovom teškoćom, pa se razvoj u njegovim punim razmerama zaustavlja.

Porodica je nužno i prvo prirodno okruženje svakog deteta i neophodan oslonac razvoja. Zbog toga ona mora da bude u centru podrške koja se pruža detetu, uz uvažavanje njenih kulturoloških, materijalnih i socijalnih karakteristika.

Svaka porodica koja ima dete sa teškoćama u razvoju je suočena sa brojnim problemima koje sama ne može da reši. Oni se javljaju veoma rano, već u trenutku kada se uoče teškoće koje dete ima, u periodu tražanja za objašnjenjem i razumevanjem tih teškoća, kao i za pronalaženjem rešenja za njihovo prevazilaženje. Kako dete odrasta javljaju se i teškoće vezane za njegovo uključivanje u vršnjačke grupe i obrazovni sistem, a s vremenom postaje sve veća neizvesnost u pogledu budućnosti i osamostaljivanja deteta kao odrasle osobe.

Ukoliko podrška porodici izostane roditelji se osećaju usamljeno, izolovano, opterećeni krivicom i osećanjem nemoći da detetu obezbede kvalitetan razvoj i kvalitetan život.

Šira društvena sredina bi trebalo da pruža podršku detetu sa teškoćama u razvoju i njegovoj porodici. Da bi

se to dogodilo neophodno je da se problemi dece sa teškoćama u razvoju i njihovih porodica učine vidljivim: da se razvija osetljivost za uočavanje i prihvatanje tih problema, da se razvije pozitivan odnos prema različitosti i da se uspostave sistemski rešenja koja će u svim životnim fazama deteta i porodice omogućiti i olakšati prevazilaženje poteškoća. To podrazumeva da se obezbede odgovarajuća zdravstvena zaštita deteta, uključivanje u predškolski i školski sistem, profesionalno osposobljavanje i osamostaljivanje za život, kao i briga o socijalnom i materijalom položaju ovih porodica.

Za ostvarivanje celovitog pristupa neophodno je kontinuirano praćenje i stalni uticaj na društveno-političku realnost, poštovanje i borba za ljudska prava, ublažavanje predrasuda i afirmacija dece i osoba sa posebnim potrebama u javnosti, kroz kampanje i edukacije.

INDIVIDUALIZOVAN PRISTUP

Individualizovan pristup podrazumeva da prilikom pravljenja programa podrške, kao i u samom tretmanu vodimo računa o uvažavanju nivoa funkcionisanja i potreba konkretnog deteta, o njegovim interesima

vanjima i pravima, kao i o karakteristikama socioekonomskog okruženja u kome dete živi. U odnosu na to planiraju se ciljevi, prate se efekti primenjenih postupaka i određuje tempo koji odgovara konkretnom detetu. Ovakav pristup izbegava situaciju u kojoj procesujemo napredovanje deteta u odnosu na neometene vršnjake. Deca sa teškoćama u razvoju dugo ne mogu da zadovolje unapred postavljene norme uobičajenog razvoja, što ne znači da ona ne napreduju u razvoju, već da napreduju ali drugačijim tempom. Za svako dete pokušavamo da pronađemo rešenje koje je najbolje za njega, odnosno pružanje kompletne podrške u postizanju maksimalnog nivoa detetovih mogućnosti.

Kroz iskustvo smo uočili da samo dobrom procesnom nivou funkcionisanja⁴ deteta, na osnovu koga kreiramo Individualizovani plan⁵ koji poštuju njegov tempo razvoja, postizemo maksimalan napredak i zadovoljstvo tokom učenja.

---

⁴ Funkcionalni status je procena nivoa funkcionisanja deteta u različitim oblastima razvoja.

⁵ Individualizovan plan cine funkcionalni status deteta i ciljevi koje postavljamo u odnosu na naredni period njegovog razvoja

PRISTUP POTPUNE INKLUZIJE

Prva asocijacija na pojam inkluzija jeste uključivanje dece sa teškoćama u razvoju u redovan vaspitno-obrazovni sistem, što danas i jeste pravo značenje ove reči. Međutim, naše mišljenje je da je inkluzija nešto širi pojam koji nije vezan samo za vaspitno-obrazovni sistem, već podrazumeva uključivanje deteta u društveni život zajednice na svim nivoima. To znači da je prvi korak inkluzije prihvaćenost deteta sa ometenostima unutar same porodice, praktično već po rođenju. Drugi korak je kvalitetno mesto u društvu te porodice kao celine. Nakon ovoga slede obrazovanje i procesi usvajanja veština sa samostalnim životom i radom u zajednici. Osamostaljivanje i dostojanstven život odrasle osobe sa smetnjama je kranji ishod potpune inkluzije i govori o stepenu civilizovanosti društva, odnosno o poštovanju ljudskih prava koja se odnose na sve članove društva.

TERENSKI PRISTUP

Terenski pristup je deo socijalnog modela pružanja usluga i podrazumeva izmeštanje stručnjaka iz institucija i malih kabineta. Ukoliko želimo da se dete razvija

i raste maksimalno dobro i srećno u svom prirodnom okruženju, da se uključi u postojeći sistem vaspitanja i obrazovanja i time realizuje svoja prava, naše usluge moramo da pružamo u svim tim okruženjima. U društvu koje je još uvek prepuno predrasuda i etiketiranja, pojedini roditelji se teško suočavaju sa detetovom omeštenošću i ne žele javnost u vezi sa svojom porodicom. U tako osetljivim situacijama ostvarivanje kontakta i započinjanje rada sa detetom unutar porodice predstavljaju veliku podršku roditeljima. Dete je makar i delimično uključeno u tretman, roditeljima se ipak pruža neka vrsta podrške, a smanjuje se mogućnost da dete na ranom uzrastu bude trajno smešteno u instituciju.

Terenski pristup takođe podrazumeva i međusobnu saradnju i razmenu informacija svih institucija i organizacija na koje su ove porodice upućene (srodna udruženja, specijalizovane ustanove i institucije, centri socijalne zaštite, predstavnici lokalne vlasti i dr.)

IGRA KAO NAJVAŽNIJI METOD U FUNKCIJI RAZVOJA

Igra je metod koji mi koristimo u radu i kroz koji deca usvajaju sva potrebna znanja u skladu sa svojim uzrasnim i razvojnim potrebama i mogućnostima. Naročitu pažnju obraćamo na spontanu dečju igru, koja nam mnogo govori o detetu i važna nam je i kada je stereotipna.

Neretko su roditelji zbunjeni kada im kažemo da koristimo igru kao metod. Naviknuti na određen tretman koji pretpostavlja rad za katedrom, svesku sa domaćim zadacima, ponavljanje određenih radnji i reči, naš pristup im je veoma neobičan i na početku strahuju da nije efikasan i dovoljno ozbiljan. Ali uglavnom svi nakon određenog perioda uviđaju da njihova deca kroz igru nauče i mnogo toga „ozbiljnog”.

Kroz igru sa detetom uspostavljamo odnos poverenja koje je baza dalje edukacije. Uvek su to igre koje prijaju detetu i koje ono samo započinje. To nam garantuje da će želeći da ih ponavlja i tako uvežbava i uči ono što ta igra podstiče. Naš zadatak je da kroz određenu igru učimo dete ali tako da ono uživa u tome i da se raduje novim saznanjima.

Igra sama po sebi ne garantuje da će se dete bezuslovno uključiti u nju.

Ukoliko dete ne prihvati ponuđenu igru, ukoliko mu ona ne privuče pažnju, tragamo za njegovim interesovanjima tako što mu nudimo druge aktivnosti sve dok ne pronađemo šta je to što detetu privlači pažnju i što ga interesuje. Dakle, pratimo dete i istraživanjem saznajemo šta je to što ga zanima. Kada pronađemo „magičnu stvar vrtimo je na sto načina” dok ne nađemo najbolji, koji će vezati detetovu pažnju. Taj uhvaćeni trenutak interesovanja pokušavamo da iskoristimo i proširimo novim sadržajima, a onda sve to prenosimo na druge predmete i aktivnosti. To je učenje.

Mi se „samo igramo” sa decom jer:

- Igra podstiče maštu, smeh i volju za druženjem.
- Igra predstavlja nezamenljivu podršku uspostavljanju poverenja i izgradnji kvalitetnih odnosa saosećanja i uvažavanja drugih.
- Igra je prilagodljiv sistem. U njoj može da učestvuje i uživa svako, bez obzira na njegove mogućnosti i ograničenja.
- Igra omogućava da se sagleda nivo funkcionisanja deteta, njegove specifične potrebe i njegovi potencijali za učenje.

- Kroz igru proširujemo interesovanja deteta, podstičemo njegove mogućnosti i ona nam služi za razvijanje daljeg edukativnog programa.

- U igri svi zajedno (roditelji, braća, sestre, prijatelji, volonteri) gradimo pozitivnu atmosferu prihvatanja, podržavanja i uvažavanja

Metod igre obuhvata širok dijapazon podsticaja razvoja: slobodu izraza, nepostojanje konačnog rezultata, kreativnost, razvijanje mišljenja rešavanjem situacija, razvijanje govora, istraživanje, rasterećenje, razvijanje veština i motornih spretnosti, imitiranje, razvoj razumevanja svojih i tuđih osećanja, razumevanje zahteva, učenje tolerancije na frustraciju, razvoj alternativnih načina komunikacije i sl.

Igra obezbeđuje bliskost i neposredan kontakt, bogati komunikaciju i čini je kvalitetnijom. Ona je okvir za specifično zadovoljenje potreba sve dece. Kroz igru se ovladava socijalnim situacijama iz svakodnevnog života.

„Odmrzavanje” igrovnih potencijala kod dece, a posebno kod roditelja, vodi upoznavanju deteta iz novog ugla, učvršćivanju prirodnih veza i približavanju ostalih članova porodice detetu sa smetnjama u razvoju.

Izjave roditelja o igri u „VelikiMali“:

„Kada rade sa detetom rade onoliko koliko dete ima volju da radi. Onda se dete zabavi na drugi način i kroz igru ga vraćaju na ono što su počeli da rade. Dete se vrati na temu bez problema.”

„Vidi se da ljudi u „VelikiMali” rade ovaj posao sa voljom i uz igru.”

„Kada smo prvi put došli nije me niko nije pitao šta je sa njim i koja je njegova dijagnoza. Rekli su radićemo, vežbaćemo i igraćemo se sa njim i tako ćemo ga upoznati’.”

OPASNOST OD NASILJA STRUKE U TRETMANU DECE SA SMETNJAMA U RAZVOJU

Kao najnezaštićenija grupa, deca su najčešće izložena nasilju. Među njima, deca sa smetnjama u razvoju, zbog veće i produžene zavisnosti od odraslih, kao i zbog često ograničene mogućnosti da verbalno ili fizički odreaguju, mnogo lakše postaju žrtve nasilja u odnosu na ostalu decu. Pod nasiljem se podrazumeva čitava lepeza postupaka od zanemarivanja do zlostavljanja. U repertoar različitih vidova nasilja spadaju i izazivanje osećanja straha, poniženosti, povređenosti, nemoći, sputanosti, zavisnosti i uzaludnosti, čemu su deca sa ometenostima bilo koje vrste gotovo neizostavno izložena tokom svog odrastanja. Praksa pokazuje da su ovi oblici nasilja karakteristični i za pojedince ali u veoma naglašenom stepenu i za institucije koje se brinu o deci sa smetnjama u razvoju. Zaklanjajući se nekritično iza autoriteta struke i tradicionalne raspodele moći odrasli-dete ili stručnjak-laik, u institucijama se sprovode programi koji nedovoljno uzimaju u obzir detetove potrebe, osećanja i mogućnosti i koji nikada nisu prošli

proveru stvarne korisnosti za budući život deteta. Većina programa koja je napravljena za dobrobit deteta i njegovog razvoja, u realizaciji postaje samo bolno iskustvo i osujećenje razvoja.

Nažalost, ovaj vid nasilja ostaje nevidljiv jer njegove posledice nisu očigledne kao što su očigledne posledice fizičkog nasilja. Deca, žrtve tog nasilja, najčešće nisu u stanju da o njemu svedoče, pričaju ili da mu se suprotstave. Roditelji, pogođeni problemom svog deteta i osećanjem krivice ako ne učine sve što im se savetuje, slepo slede stručnjake u nadi da će im dete biti izlečeno. Ako kasnije roditelji i spoznaju uzaludnost i nasilnost tretmana koji je dete prošlo, ne iznose to javno jer i sami osećaju krivicu što su na to pristajali.

Roditelj, stručnjak i svaka odrasla osoba iz pozicije moći sprovodi nasilje nad detetom sa smetnjama u razvoju u slučajevima:

- kada misli da bolje od samog deteta zna šta mu je potrebno u određenom momentu,
- kada dete, pod izgovorom da je to za njegovo dobro, uporno dovodi u stanje nemoći i neuspeha, uz osećanje manje vrednosti,

- kada svojim pristupom, intervencijama i načinom rada svesno izaziva ili uopšte ne uvažava strah kod deteta,

- kada, zbog detetove nemogućnosti da ispuni zahtev, vrši prinudu, nasilje ili zanemaruje dete,

- kada nad detetom vrši prinudu da ovlada znanjima i veštinama koje dete u budućem životu neće moći ili neće biti u prilici da upražnjava,

- kada detetu uskraćuje mogućnost ovladavanja znanjima i veštinama koje bi u budućem životu moglo da koristi.

*Milena Jerotijević
psiholog*

PROCEDURE U PRAKSI

Imajući na umu sve karakteristike predstavljenih pristupa deci, njihovom primenom kroz iskustvo razvijali smo i menjali naše oblike rada i aktivnosti, kako bismo, uz uvažavanje različitosti, što više unapredili kvalitet ličnog i društvenog života naših korisnika.

Do sredine 2004. godine program rada „VelikiMali” činile su sledeće aktivnosti:

- Individualni rad u porodici i u lokalnoj zajednici
- Uključivanje dece u vrtiće i asistencija
- Fizičke aktivnosti u gradskoj sportskoj sali i na bazenu, igraonice
  - Kreativne radionice i druženja u poslepodnevnom vrtiću
  - Program uključivanja volontera
  - Pravne usluge
  - Kampanje
  - Istraživanja - biblioteka „VelikiMali”
  - Edukacije i neformalno obrazovanje

Upoznavanje nove porodice i procedura uključivanja deteta u aktivnosti

Da bi dete bilo uključeno u aktivnosti organizacije „VelikiMali”, potrebno je nekoliko preduslova. Najvažniji su saglasnost i dobrovoljnost roditelja, otvorena i iskrena komunikacija i dogovor oko poštovanja principa i načina saradnje. Procedura prilikom uključivanja deteta u aktivnosti se odvija u nekoliko faza koje će biti predstavljene u daljem tekstu.

Broj telefona, adresa i imena osoba za kontakt organizacije „VelikiMali” su kroz različita sredstva informisanja dostupna javnosti. Većina roditelja je za organizaciju čula od porodica koje su sa „VelikiMali” već imale iskustva ili od stručnjaka iz drugih ustanova, ali i posredstvom interneta ili kroz stalne medijske kampanje organizacije.

Prvi kontakt roditelja i organizacije se uglavnom ostvaruje telefonom ili direktnom posetom kancelariji.

Upoznavanje sa porodicom i detetom je proces koji traje oko dva meseca i organizovan je kroz različite susrete. U tom periodu susreti se organizuju sa:

- članovima Tima 3P (tim za procenu, planiranje i praćenje, koji je sastavljen od koordinatora svih aktivnosti organizacije)

- članovima Medicinske službe (doktor i radni terapeut)

- supervizorima (psiholozi i defektolozi).

Period od najmanje dva meseca je potreban kako bi veći broj saradnika organizacije upoznao dete u različitim životnim situacijama. Deo ovog upoznavanja odvija se u porodici deteta, u prirodnom okruženju i kroz spontane aktivnosti. Važne informacije su nam u koje neformalne i formalne grupe je dete bilo uključeno i pre obraćanja organizaciji i sa kim provodi najviše vremena. Radi boljeg obostranog upoznavanja preporučujemo svakoj novoj porodici da zajedno sa detetom poseti nekoliko grupnih aktivnosti organizacije. Time se i roditelji informišu o organizaciji i vrstama programskih aktivnosti i iznose očekivanja u odnosu na tretman sa detetom.

Tokom narednog perioda Medicinska služba „VelikiMali” prikuplja svu medicinsku dokumentaciju o detetu kako bismo stekli što bolji uvid u zdravstveno stanje i specifične potrebe deteta i cele porodice. Važno je

da svi saradnici budu upoznati sa kompletnim zdravstvenim stanjem deteta i specifičnim situacijama u kojima je dete naročito osetljivo, ukoliko takve situacije postoje (lekovi, posebne dijete, epilepsija, srčane tegobe ili druga specifična stanja organizma). Pored **zdravstvenog statusa**, Medicinska služba kroz posete porodicama obraća pažnju na materijalne uslove porodice i njeno opšte zdravlje. Važna uloga Medicinske službe „VelikiMali” nastavlja se i kroz kontinuirano praćenje zdravstvenog stanja deteta, periodične posete porodicama i kontakte sa specijalističkim ustanovama na koje je dete upućeno.

Kreiranje Individualnog programa podrške

Kao integracija svih prethodnih koraka sledi pravljenje Individualnog programa podrške za konkretno dete, u čemu učestvuju članovi 3P tima, Medicinska služba, supervizor i roditelji.

Individualni program podrške sadrži:

- elemente zdravstvenog statusa deteta, analize porodične situacije deteta i zapažanja saradnika i supervizora koji su upoznali dete na različitim aktivnostima,

- trenutni funkcionalni status deteta i ciljeve koji se odnose na naredne korake za svaku oblast razvoja (Individualizovani plan),

- vrste aktivnosti u koje će dete biti uključeno (aktivnosti VM i/ili vrtić, škola, folklor, sportska aktivnost i druge aktivnosti koje postoje u gradu).

Individualni program podrške se revidira na šest meseci, kada se proveravaju i po potrebi menjaju funkcionalni status i ciljevi za naredni period, za svaku oblast razvoja (Individualizovani plan).

Ponovićemo još jednom da se Individualizovani plan⁶ sastoji iz ciljeva koji se postavljaju na osnovu funkcionalnog statusa deteta. Ciljevi predstavljaju naredne nivoe u ovladavanju funkcijama i veštinama u različitim oblastima razvoja. Ovaj plan je deo celokupnog Individualnog programa podrške⁷.

Početak realizacije programa podrške podrazumeva da je sačinjen Individualni program podrške za konkretno dete i da su u okviru određenih programskih

aktivnosti odabrani saradnici „VelikiMali” koji će biti zaduženi za direktnu komunikaciju sa tom porodicom i rad sa detetom.

Uključivanje deteta sa ometenostima u razvoju u **sredinu svojih vršnjaka** je cilj koji postavljamo za svako dete. Iz tog razloga je neophodna saradnja sa predškolskim i školskim ustanovama, kao i sa sportskim i kulturno-umetničkim društvima, kako bi se i te sredine upoznale i prilagodile deci.

Programske aktivnosti koje čine elemente Individualnog programa podrške u koje će dete biti uključeno u narednom periodu, odvijaju se na različitim mestima i u okviru različitih ustanova.

Deci koja su i pre obraćanja organizaciji bila uključena u društveno-socijalni život svojih vršnjaka i koja odlaze u specijalističke ustanove na redovan tretman, naše aktivnosti predstavljaju dopunu.

Deci koja pre obraćanja organizaciji nisu bila uključena u druge oblike rada i vršnjačke grupe, „VelikiMali” pokušava da obezbedi kompletnu uslugu i što pre uključi u neki oblik organizovanog rada u zajednici.

26 | ⁶ U prilogu br. 3, na strani 67 možete pogledati primer Individualizovanog plana za konkretno dete.

⁷ U prilogu br. 4, na strani 69 možete pogledati primer višegodišnje realizacije Individualnog programa.

Uloga supervizije u razvoju organizacije „VelikiMali“

Od samog osnivanja organizacije uspostavili smo saradnju sa dva psihologa iz Zavoda za psihofiziološke poremećaje i govornu patologiju u Beogradu, Milenom Jerotijević i Natašom Milojević, kao i sa doktorkom fizijatrije, Vesnom Kržić, koje su imale višegodišnje iskustvo u radu sa decom sa smetnjama u razvoju. Edukacija, usmeravanje, savetovanje i kontrola rada najbitnija su obeležja supervizijskog rada i tog odgovornog posla one su se hrabro prihvatile.

Potrebe naše organizacije na samom početku rada odnosile su se na identifikovanje teškoća kod dece sa kojima smo radili i na pravljenje programa za podsticanje njihovog razvoja. U tim prvim koracima bilo je potrebno da članovi organizacije dobiju specifična znanja o različitim razvojnim poteškoćama i specifičnostima pristupa u zavisnosti od vrste poteškoće koju dete ima. Podjednako važno bilo je i to da dobijemo povratnu informaciju o tome koliko je naš pristup i način rada efikasan u odnosu na decu sa kojom smo radili.

Sa povećavanjem broja korisnika, a samim tim i proširivanjem vrsta problema sa kojima smo se susretali, javila se potreba i za podrškom u proceni nivoa funkcionisanja svakog pojedinačnog deteta sa smetnjama u razvoju i pravljenjem individualnih programa. Saradnja sa porodicama postala je sve zahtevnija te smo organizovali niz sastanaka koje su vodile naše supervizorke, na temu znanja i profesionalnih veština potrebnih za rad sa porodicama. Razmatrani su problemi u radu sa pojedinačnim porodicama i pronalazena rešenja koja su doprinosila boljoj i adekvatnijoj saradnji.

Planiranjem uvođenja asistencije za decu koja se uključuju u redovan obrazovni sistem (vrtići i škole) otvorilo se novo područje supervizijskog rada. Taj novi vid supervizije odnosi se na pružanje pomoći u situacijama kada nastaje problem u vrtiću, kao i na analizu i procenu adekvatnosti i uspešnosti asistencije u pojedinačnim slučajevima.

KONKRETNE AKTIVNOSTI ORGANIZACIJE „VELIKIMALI”

Za svaku aktivnost organizacije određeni su koordinatori, koji su odgovorni za planiranje, organizovanje i sprovođenje aktivnosti. Osim ovoga, njihova obaveza je da vode evidenciju o svemu što je važno za konkretnu aktivnost, organizuju i vode sastanke sa saradnicima svog tima, reaguju i traže rešenja za sve specifične situacije u vezi sa aktivnostima za koje su zaduženi, učestvuju u pisanju projekata i traženju sredstava, podnose mesečne i godišnje izveštaje, učestvuju u edukacijama i zajedno sa Upravnim odborom planiraju razvoj organizacije u celini.

Svi koordinatori aktivnosti organizacije, zajedno sa supervizorima, čine članove Tima za procenu, planiranje i praćenje deteta (3P Tim).

Sve odluke u okviru timova „VelikiMali” donose se zajednički, na redovnim sastancima, kada se analiziraju aktivnosti i načini rada koji su se pokazali najuspešnijim za pojedinačno dete. Posebno analiziramo pogrešne korake i situacije u kojima nismo bili zadovoljni sopstvenim načinima reagovanja.

Roditeljima je omogućeno da procene i pitaju sve što ih zanima u vezi sa radom u organizaciji, naročito da odluče da li će njihovo dete učestvovati u određenoj aktivnosti. Roditelj ima uvid u rad saradnika ili asistenta sa svojim detetom, kao i povratnu usmenu informaciju o svemu što se radilo na aktivnostima.

Supervizori organizacije posećuje redovno sve aktivnosti tako da roditelji i saradnici uvek mogu da se posavetuju sa njima.

INDIVIDUALNI RAD

Individualni rad je aktivnost kojom smo jula 1999. godine pokrenuli Inicijativu za podršku deci sa posebnim potrebama i njihovim porodicama, i koju smo kontinuirano sprovodili do sredine 2004. godine. Cilj nam je bio upoznavanje dece i njihovih porodica kroz druženje i posmatranje u svakodnevnim aktivnostima.

Ulazak u porodicu označio je početak realizacije terenskog pristupa i istraživanja položaja ove dece u našem gradu. Ono što smo otkrivali i saznavali na terenu uticalo je na pokretanje i kreiranje novih aktivnosti i akcija.

Individualni rad predstavlja osnovu naših programskih aktivnosti. Kroz Individualni rad kreiramo i realizujemo program podrške u odnosu na specifične potrebe deteta i porodice. Raznovrsnost potreba određila je i raznovrsnost naših aktivnosti, od druženja u porodici i aktivnosti u društvenoj sredini (šetnje, odlasci u bioskope, prodavnice, na pijace i dr.), preko opšteg stimulativnog programa rada, pa sve do časova muzike, logopedskih vežbi i masaže.

Cilj Individualnog rada u odnosu na dete je podrška u psihofizičkom razvoju, uključivanje u postojeće formalne i neformalne vršnjačke grupe, uključivanje u obrazovni sistem i dostupne oblike društvenog života. U osnovi ovako koncipiranog pristupa jeste namera i očekivanje da se smanji društvena izolovanost ove dece i otvori mogućnost za iznalaženje oblika življenja koji ne bi nužno vodili do institucija zatvorenog tipa.

Realizacija individualnog rada:

Plan individualnog rada kreira i ostvaruje asistent u saradnji sa porodicom i supervizorom. Individualni rad se odvija jednom do dva puta nedeljno, u trajanju

od 1,5 do 2 sata. Članovi porodice imaju otvorenu mogućnost da učestvuju u aktivnostima ili da ih posmatraju. Tokom samog susreta pažnja se posvećuje detetu, a razgovor sa roditeljima obavlja se na kraju susreta ili na zasebnom sastanku.

Deca sa kojom tek počinjemo saradnju uglavnom imaju otpor prema bilo kakvoj ponuđenoj organizovanoj aktivnosti, čak i kada je to igra. U tom slučaju prepuštamo inicijativu detetu, čekamo njegovu spontanu aktivnost i uključujemo se u meri koja je detetu prihvatljiva. Tako razvijamo poverenje i osećanje sigurnosti kod deteta. Naš prvi korak u saradnji sa detetom ostvaruje se kroz aktivnosti kojima je ono ovladalo i koje mu predstavljaju zadovoljstvo.

Kada asistent nije siguran ili ne zna odgovor na pitanje roditelja koje se odnosi na dete, konsultuje supervizora i ako je potrebno organizuje susret roditelja sa njim. To znači da asistent ima i ulogu da poveže porodicu sa odgovarajućim profesionalcima ili ustanovama koje su im takođe neophodne u rešavanju konkretnih pitanja za dobrobit i porodice i deteta.

Asistent vodi beleške o susretima, zapažanjima i promenama kod deteta. Ovi podaci se dalje koriste

za analizu ostvarenih ciljeva, kao i za postavljanje narednih.

Izbor mesta susreta zavisi od individualnog plana i ciljeva podrške, ali i od trenutne situacije i potrebe porodice, interesovanja i raspoloženja deteta, kao i od mogućnosti izbora sadržaja u širem okruženju. Shodno tome, individualni rad se sprovodi u porodici, u društvenoj sredini ili u prostorijama „VelikiMali“:

Susreti u porodici su naročito važni za uspostavljanje saradnje, jer omogućavaju upoznavanje deteta u njegovoj prirodnoj sredini i prirodnom ritmu dana.

Na ovaj način upoznajemo se i sa njegovim bliskim okruženjem (rođaci, porodični prijatelji i komšije), kao i kvalitetom komunikacije koje dete ima sa njima. Ukoliko postoje teškoće u razumevanju i prihvatanju deteta od strane bliskog okruženja, jedan od ciljeva individualnog rada može da bude i unapređenje ovih odnosa.

Tokom vremena, kako raste potreba i mogućnost za uključivanje deteta u vršnjačke grupe i upoznavanje okruženja u kojem živi, Individualni rad se češće sprovodi **van porodice**. Individualni rad van porodičnog okruženja je važan zbog izlaska deteta „u javnost“, kao

i zbog podrške u razvijanju kontakata sa drugima i upoznavanju sa prostorima, ustanovama i objektima koje svakodnevno koristimo (prodavnica, pijaca, pošta, poslastičarnica, kafić, bioskop, igralište, park).

Individualni rad u prostorijama „VelikiMali“ takođe ima određene prednosti. Opremljene su velikim brojem igračaka i knjiga, kao i računarima koje deca mogu da koriste. Tu se nalaze i trenažni bicikl i sto za masažu, koji se takođe koriste u Individualnom radu. U mini-kuhinji zajedno sa decom i roditeljima pripremamo jednostavna jela (seckamo i rendamo povrće i voće, sečemo hleb, sipamo jogurt ili sok u čaše), a posle jela svi zajedno rasklanjamo i peremo sudove. Ponekad u prostorijama „VelikiMali“ organizujemo i male zabave, proslave rođendana, Nove godine i sl.

Deca se u prostorijama organizacije osećaju sigurno i opušteno, što je velika prednost prilikom psihološkog testiranja dece i procene logopedskog statusa koje supervizori tu i obavljaju.

Napomena:

Individualni rad u porodici koji realizuje „VelikiMali“ nije porodična terapija. Ali ulazak u porodicu je i ulazak u nečiji privatni život, što je osetljivo, a pone-

kad i rizično. Zbog toga nam je u ovom delu rada neophodan supervizor. Uloga asistenta nije da daje savete iz oblasti rešavanja porodičnih problema, iako Individualni rad u porodici neminovno zbližava asistenta i njene članove. Ukoliko postoji potreba ili problem u ovoj oblasti asistent je dužan da se konsultuje sa supervizorom o daljim koracima. Najviši nivo učešća organizacije u rešavanju ovakvih situacija jeste savetovanje u vezi obraćanja nadležnim ustanovama. Ukoliko porodica i posle svih obrazloženja asistenta i supervizora i dalje očekuje posredovanje u rešavanju njihovih ličnih problema, saradnja sa tom porodicom se prekida.

Osvrt na Individualni rad i način na koji smo ga razvijali

Individualni rad, i sve ostale naše aktivnosti, bile su osmišljavane na takav način da budu dopuna aktivnostima postojećih institucija sistema i da kroz saradnju sa njima razvijamo obuhvatan i celovit pristup u rešavanju problema ove dece i njihovih porodica u Pančevu. Međutim, zbog nezadovoljenih potreba ne tako malog broja dece sa smetnjama u razvoju da u državnim ustanovama dobiju odgovarajuće usluge, bili smo

prinudeni da, naročito u Individualnom radu, razvijemo sistem podrške koji već postoji u institucijama (logopedski tretman, kinezi terapija, psihološko testiranje). S jedne strane država odvajala sredstva za usluge koje ne stižu do korisnika, a sa druge strane „VelikiMali” iz povremenih donacija, za iste usluge, treba da obezbedi sredstva. U svakom slučaju to nije racionalno, a iz pozicije nevladine organizacije nije ni održivo.

Umesto da utičemo na promenu usluga u državnim ustanovama, mi smo postojeću situaciju i problem „primirili” tako što smo taj deo posla preuzeli na sebe. Tako smo postali zamena za one aktivnosti koje već postoje u gradu, ali koje prema izjavama roditelja nisu odgovarale potrebama dece i porodica. Umesto da utičemo na promenu i unapređenje postojećeg zvaničnog sistema podrške koji ne zadovoljava potrebe korisnika, svojim angažovanjem smo takav sistem zapravo podržavali. Na poslednjoj superviziji profesorki defektološkog fakulteta iz Zagreba ova činjenica, koja nas je tištila skoro godinu dana, postala je očigledna, i suočila nas je sa neuspehom u ostvarivanju ciljeva jednog dela naših aktivnosti.

Rad sa mladim osobama sa ometenostima je takođe ono čime nismo zadovoljni i na šta želimo kritički

da se osvrnemo. Individualnim radom obuhvatali smo decu predškolskog i školskog uzrasta kao i mlade koji su više godina bili isključeni iz društvenog života i najveći deo vremena provodili u porodičnom okruženju. Ali smo od početka realizacije Individualnog rada razvijali celovit program podrške samo za decu, dok smo za mlade tek povremeno organizovali aktivnosti koje su izlazile u susret neznatnom broju njihovih potreba. Osposobljavanje za samostalan život i rad uz podršku, koji su najvažniji za njihov budući život, nismo uspjeli ni da započnemo u okviru naših aktivnosti.

O ovoj temi smo raspravljali na sastanku sa kolegicama iz Hrvatske, koje su naše supervizorke upravo za ovaj segment podrške osobama sa ometenostima i njihovim porodicama. Iako se u toku ovih pet godina rada „VelikiMali” nisu stekli realni uslovi da i mladima sa smetnjama pružimo kvalitetnu podršku, zajedno sa supervizorkama smo zaključili da je to veliki propust organizacije.

ASISTENCIJA U REDOVNIM VRTIĆIMA – UKLJUČIVANJE (INKLUZIJA) DECE SA TEŠKOĆAMA U RAZVOJU U REDOVNE GRUPE VRTIĆA

Kroz saradnju sa Predškolskom ustanovom „Dečja radost” iz Pančeva, od 2000. godine postepeno smo kreirali i realizovali program asistencije, čiji je cilj da se deci sa teškoćama u razvoju olakša ulazak u vršnjačku grupu i boravak u njoj, kao i da se pomogne vaspitačicama. Rad na ovom programu podrazumevao je zajedničke edukacije vaspitača i stručnih saradnika predškolske ustanove i asistenata „VelikiMali”, kao i zajedničke aktivnosti u planiranju i praćenju asistencije. Bez otvorenosti i spremnosti direktorke, stručne službe i vaspitačica ovaj program ne bi bio realizovan.

PU „Dečja radost” je, u saradnji sa nevladinom organizacijom „VelikiMali”, jedna od prvih državnih ustanova u zemlji koja je započela proces inkluzije na kome bi trebalo da se zasniva i reforma specijalnog obrazovanja. Do sada je dvadesetoro dece sa teškoćama u razvoju bilo obuhvaćeno programom asistencije pri uključivanju u redovan predškolski sistem, što govori o važnosti

ove saradnje. Ova ustanova je prepoznala mogućnost da zajedno sa nama pokuša da reši pitanje uključivanja dece sa teškoćama u razvoju u redovne grupe vrtića. Prepoznali su potrebe i pravo te dece da borave u vršnjačkim grupama, a saradnju sa nama kao način da to i realizuju, bez obzira na to što naša organizacija nije bila prihvaćena od lokalne stručne javnosti.

Važno je napomenuti da su i pre početka rada organizacije „VelikiMali” i deca sa teškoćama u razvoju bila upisivana u redovne grupe vrtića. Razvojno savetovalište u Pančevu i neke specijalističke ustanove iz Beograda preporučivale su uključivanje dece sa ometenostima u redovne vrtiće i škole kao neophodni podsticaj i podršku njihovom razvoju. Ali sem neposredne preporuke da ta deca budu uključena, nije postojala nikakva dalja podrška detetu, vaspitaču i grupi vršnjaka, niti praćenje tog procesa od strane stručnjaka koji su uključivanje preporučivali. Odgovornost za uspešnu inkluziju dece sa smetnjama u razvoju bila je isključivo na vaspitačima.

Nedostatak osnovnih informacija o funkcionisanju deteta sa teškoćama u razvoju, nemogućnost saveta i konsultacija sa stručnjacima koji su uključivanje preporučivali, kao i nepripremljenost grupe dece, neke vas-

pitače su suočili sa neuspesima zbog kojih su izgradili otpore prema uključivanju ove dece u redovne grupe. Kada se sve ovo uzme u obzir njihov otpor je opravdan. Zbog toga je važno da svi oni koji upućuju decu u redovne ustanove imaju na umu da bez terenske pose- te i stalnih konsultacija sa vaspitačima inkluzija dece sa posebnim potrebama može doživeti neuspeh.

Asistencija predstavlja jedan od načina podrške deci sa teškoćama u razvoju pri uključivanju u redovne grupe vrtića. Asistent je osoba koja boravi u istoj grupi sa detetom i pomaže vaspitaču u realizaciji dnevnog režima aktivnosti. Uloga asistenta je da stvara uslove za uključivanje i što kvalitetniji boravak deteta sa smetnjama u razvoju u grupi. On ima različite zadatke i ciljeve, kako u odnosu na dete i njegove roditelje, tako i u odnosu na samu vršnjačku grupu i vaspitača. **Vaspitač i asistent bi trebalo da budu partneri u ovom procesu.**

Uspešna asistencija podrazumeva sledeće korake:

- uspostavljanje kvalitetne veze na relaciji dete-porodica-zajednica (vrtić) i senzibilisanje zajednice prema uključivanju dece sa ometenostima u vaspitno-obrazovni sistem;

- poštovanje i ravnopravno podsticanje svih aspekata razvoja deteta (emotivni, socijalni, fizički, intelektualni, komunikacijski);
- podjednako obučavanje svih učesnika programa inkluzije (vaspitač, asistent, roditelj, dete, deca iz grupe).

Ko su asistenti i kako se pripremaju i edukuju za uključivanje dece

Asistent je osoba koja je obučena za obavljanje ove aktivnosti. Edukacije novih asistenata obavljaju supervizori i stručnjaci sa iskustvom u ovoj oblasti, iz organizacije „VelikiMali”.

Ovu vrstu edukacije organizovali smo na osnovu sopstvenih iskustava iz prakse, kao i na osnovu primera uspešnog sprovođenja programa asistencije u inostranstvu, jer u našoj zemlji program asistencije do sada niko nije sprovodio, niti je na fakultetima o tome bilo reči.

Da bi asistent učestvovao u programu uključivanja deteta u vrtić neophodno je da dobro poznaje konkretno dete i da je bio oko tima za pravljenje Individualnog plana podrške detetu. Asistenti mogu da budu

stručna lica ali to nije neophodan uslov. I motivisani studenti, kao i osobe sa završenom srednjom školom takođe mogu postati asistenti. Ono što je najvažnije je da odgovaraju detetu i prihvataju principe rada i asistencije.

Obaveze koje asistenti „VelikiMali” imaju prema organizaciji:

- saradnja i komunikacija sa vaspitačima, drugom decom i roditeljima,
- praćenje i korigovanje ciljeva Individualnog plana podrške za dete,
- konsultacije sa supervizorima organizacije,
- vođenje evidencije o susretima i realizovanim ciljevima,
- prisustvovanje sastancima i edukacijama koje organizuje odgovorni tim „VelikiMali”.

Obaveze koje asistenti i organizacija imaju prema detetu sa teškoćama u razvoju koje uključujemo u vrtić uz asistenciju:

- procena nivoa funkcionalnog statusa, vrsta poteškoća deteta i njegovih mogućnosti, i pravljenje Individualnog plana podrške u odnosu na to;

- procena nivoa podrške koja je potrebna detetu u grupi od strane asistenta ili grupe vršnjaka (privremena, povremena ili stalna asistencija u odnosu na nivo samostalnosti deteta);
  - podrška i osnaživanje porodice;
  - procena preduslova za uključivanje deteta u vršnjačke grupe, što podrazumeva:
    - dogovor sa stručnim timom PU „Dečja radost”,
    - pronalaženje voljnog vaspitača i adekvatne grupe,
    - određivanje i edukaciju asistenta;
  - priprema za uključivanje u vrtić:
    - upoznavanje sa vaspitačima i grupom dece,
    - dogovor oko dinamike dolazaka,
    - predstavljanje uloge asistenta;
  - dogovor sa roditeljima deteta sa smetnjama u razvoju oko njihove uloge i saradnje kroz poštovanje dogovorenih principa u kućnom okruženju (higijenske navike, oblačenje, hranjenje);
    - praćenje i ocena uspešnosti i tempa uključivanja (izveštavanje, analiza, korekcija programa i ciljeva, reaganje na eventualne teškoće);
    - prilagođavanje programa rada u grupi mogućnostima deteta sa ometenostima;
    - priprema i podsticanje deteta da uz podršku učestvuje u grupnim aktivnostima (igra, komunikaci-

ja, učenje grupnih pravila, podsticaj fizičkog razvoja)

- podsticanje i podržavanje deteta u usvajanju veština i navika svakodnevnog života (higijenske navike, hranjenje, presvlačenje i sl.)

Nije svakom detetu sa teškoćama u razvoju neophodna asistencija.

Deci sa smetnjama u razvoju koja mogu da samostalno funkcionišu shodno svom uzrastu **nije neophodna asistencija**, već im je za samostalan boravak u grupi dovoljna podrška vaspitača u pogledu pojednostavljanja zadataka, odmeravanja načina komunikacije i prilagođavanja grupnim aktivnostima. Iako su samostalna u presvlačenju, hranjenju i obavljanju higijenskih navika, i ova deca traže veću pažnju i podršku vaspitača. Zbog toga je važno da vaspitač ima mogućnost da se povremeno savetuje i konsultuje sa stručnjacima.

Privremena asistencija je potrebna onoj deci koja imaju teškoće u razvoju i koja imaju izraženije strahove kada je u pitanju odvajanje od roditelja i susretanje sa novim situacijama, novom grupom dece, kao i deci kojoj treba više vremena da bi usvojila dnevni režim

aktivnosti i grupna socijalna pravila. U ovu grupu spadaju i ona deca koja su „na korak do osamostaljivanja” i potrebna im je minimalna podrška za obavljanje svakodnevnih aktivnosti. Kada se deca naviknu na deo dnevnih aktivnosti ili kada ih grupa sa vaspitačem podrži u obavljanju onih aktivnosti u kojima još nisu samostalni, asistent se postepeno povlači iz grupe, uz dalje konsultacije sa vaspitačem i roditeljima.

Stalna asistencija je potrebna onoj deci koja nisu samostalna u obavljanju svakodnevnih aktivnosti, usvajanju toaletnih navika, hranjenju, presvlačenju, igranju i komunikaciji. Važno je da i ova deca budu u redovnoj grupi vršnjaka u vrtiću jer je to prirodna sredina za decu, ali njihovo uključivanje bez asistenta može mnogo da optereti vaspitača i grupu. Praktično, bez asistenta ova deca ne bi mogla da budu samostalno uključena u grupu.

Priprema vaspitača i grupe dece za dolazak deteta sa posebnim potrebama

Pripremne aktivnosti pre dolaska deteta:

- Radionice: Uočavanje razlika i sličnosti među nama, Tolerancija na različitosti u funkcionisanju i raspoloženju (približiti deci kroz usmeravanje na čula, govor, motoriku, na primer radionica „Žapče”);
- Predstavljanje karakteristika konkretnog deteta koje će doći u grupu (njegove specifičnosti u funkcionisanju, u čemu je različito od drugih);
- Poziv deci na pomoć vaspitaču: vaspitač naglašava da je uspeh deteta da se uklopi među njima zasluga cele grupe; potrebno je da upoznaju dete sa smetnjama u razvoju i poziva ih u početku na osećanja empatije;
- Saveti vaspitaču kakav odnos bi trebalo da ima prema detetu: veća tolerantnost prema detetu kada ne može nešto da postigne, i veće strpljenje jer je prilagođavanje deteta grupi i grupe detetu proces koji traje.

Aktivnosti po dolasku deteta u grupu:

- Radionice za upoznavanje, na primer, radionice o tome šta dete voli, a šta ne voli, koje su mu sličnosti sa

pojedinom decom iz grupe, a koje su razlike, šta može da uradi a šta ne može;

- Potvrda svega što se radilo na pripremnim aktivnostima kroz ono što deca u grupi vide (na primer, različitost u reagovanju, ili nemogućnost deteta sa posebnim potrebama da uradi nešto što ostala deca mogu);

- U toku rada vaspitač podstiče podršku druge dece da učestvuju i pomognu detetu pri realizaciji nekih aktivnosti;

- Vaspitač pojašnjava deci situacije koje im nisu dovoljno jasne (nastale konfliktne situacije između deteta sa posebnim potrebama i nekog deteta/dece iz grupe, agresivno ponašanje deteta prema nekom detetu/deci iz grupe, nezainteresovanost deteta za ostalu decu odnosno potrebu deteta da se igra samo).

Primeri obraćanja deci koje su naveli vaspitači iz sopstvenog iskustva:

...,„Postoje deca koja su drugačija, u našu grupu će doći jedno takvo dete...”

...,„Mi ćemo se i dalje igrati, a trudićemo se da i njega uključimo u našu igru... Bilo bi važno da mu svi zajedno pomognemo da nas bolje upozna i da ga naučimo našim igrama...”

...,„Pomoćićemo mu, zajedno ćemo ga upoznati... On će nam se i sam predstaviti...”

...,„Ja ću biti malo tolerantnija prema njemu, a od vas očekujem da me razumete... Nekad ću biti malo više uz njega, ali ću i vama pomagati kada treba...”

...,„Nismo svi uvek raspoloženi, i on ne može uvek da bude raspoložen. Pustićemo ga tada...”

...,„Ja nemam uvek odgovor... Hajde da pokušamo zajedno da razumemo njegovo ponašanje, možda ćemo pronaći odgovor...”

Program asistencije „VelikiMali” u Pančevu, iako važan i neophodan, nažalost „pokriva” mali broj dece - od 10 do 12 godišnje. Pri tome postoji stalan rizik da program bude zaustavljen prestankom rada „VelikiMali” ili prekidom saradnje sa predškolskom ustanovom. Za trajno rešenje ovog programa trebalo bi da na nivou grada postoji tim, odgovoran za ovaj ili slične programe, dok bi nevladine organizacije trebalo da budu dopuna i podrška u osmišljavanju i realizaciji.

PRINCIPI ASISTENCIJE NA PRIMERU ŠVEDSKE

Uravnotežavanje i prilagođavanje zahteva sredine prema mogućnostima deteta

1. Upoznavanje, uspostavljanje **odnosa poverenja** i otvorene komunikacije između asistenta i vaspitačice; timski rad; podela odgovornosti - asistent preuzima grupu ostale dece kada vaspitačica radi sa detetom sa posebnim potrebama na savladavanju obrazovnog zadatka, stalna razmena mišljenja i utisaka između asistenta, vaspitačica i roditelja.
2. Od početka rada asistent ima „kontakt” svesku za roditelje, radi stalne razmene mišljenja i informisanja o proteklim događajima u kući ili vrtiću; preporučuje se da roditelj u početku prisustvuje radu u grupi; roditelj je uključen u timski rad sa vaspitačicom i asistentom.
3. Asistent pokušava da se približi drugoj deci u grupi kroz zajedničke aktivnosti i igre koje nude mogućnost **građenja kooperativnih, solidarnih odnosa u grupi**; adekvatan pristup i objašnjenje drugoj deci o svrsi njegovog boravka.

4. Podržavanje organizovanja rada po grupama; obraćati pažnju pri formiranju manjih grupa da sa decom sa ometenostima budu vršnjaci koji imaju podstican stan; za vreme velikog odmora organizovati decu u grupne igre; kada je dete sa posebnim potrebama uključeno u neku grupnu aktivnost, koliko god je moguće izbegavati igre takmičarskog karaktera.
5. Asistent pred grupom dece **podržava i nagrađuje svaki napor deteta sa posebnim potrebama** kada uradi neki zadatak ili prihvati zahtev.
6. Da grupa ne bi stekla pogrešan utisak da su dete i asistent neodvojiva celina, asistent uvek **nenametljivo prati ponašanje deteta** sa posebnim potrebama:
  - pokušava da predupredi negativna ponašanja,
  - „upošljava” i angažuje dete u aktivnostima koje mu prijaju,
  - favorizuje fizičke aktivnosti sa decom,
  - održava kreativnu i pozitivnu atmosferu u kojoj se pronalazi rešenje za svaku situaciju,
  - iako je asistent u grupi zbog određenog deteta, on svoju pažnju usmerava i na ostalu decu tako da ona steknu osećaj da je tu i zbog njih.

Iz predavanja „Deca sa posebnim potrebama i asistencija pri uključivanju u redovan obrazovni sistem” Zorice Erdeljan, pedagoga vannastavnih aktivnosti i asistenta deci sa teškoćama iz spektra autizma u obrazovanju, održanog u Pančevu 2003 godine.

Inkluzija i asistencija, još uvek nisu prihvaćene i podržane od strane države

To što država još uvek nije preuzela odgovornost za odvijanje inkluzije u velikoj meri otežava položaj dece sa ometenostima u zajednici. Inkluzija je kompleksan proces i zahteva angažovanje većeg broja ljudi, dobro poznavanje specifičnosti i mogućnosti sredine, ali i sistemsku podršku države na svim nivoima.

U Pančevu je realizaciju programa asistencije obezbedila organizacija „VelikiMali” uz pomoć projekata koji su podržavani isključivo iz donacija. Dok inkluzija i zvanično ne postane deo vaspitno-obrazovnog sistema ovaj period bi trebalo iskoristiti upravo za ispitivanje i pripremu terena, kako bi se sve specifičnosti vezane za ovaj program unapred uzele u obzir. Time će biti znatno olakšano implementiranje inkluzije u državni sistem.

Iako je država odgovorna za donošenje zakona kojima se inkluzija podržava, najveće mogućnosti i potencijali za odvijanje ovog procesa se nalaze u lokalnoj zajednici. Da bi se program asistencije kao i ostali oblici uključivanja dece sa ometenostima kvalitetno odvijali, potrebno je da postoje određeni preduslovi. Na osnovu iskustava iz drugih zemalja važno je da na opštinskom nivou postoji **nezavisno telo, odnosno tim** koji bi bio zadužen za uključivanje dece sa ometenostima u redovno obrazovanje. Da bi ovo telo funkcionisalo bilo bi nepohodno da kontinuirano prati stanje na terenu, kao i da ukršta sve relevantne informacije važne za uspešnu inkluziju. Stručnjaci koji bi činili ovaj tim trebalo bi da:

- prikupljaju evidenciju potencijalnih asistenata i obezbeđuju njihove edukacije za podršku deci pri uključivanju u vrtiće i škole,
- vode preciznu evidenciju dece koja imaju teškoće u razvoju, i realno sagledavaju njihove mogućnosti da se uključe u redovni vaspitno-obrazovni proces,
- imaju evidenciju voljnih vaspitača i prosvetnih radnika spremnih da prihvate decu u svoje grupe i odeljenja,

- održavaju stalnu komunikaciju i dobru saradnju sa vaspitačima, učiteljima i nastavnicima,
- obezbeđuju edukacije svih učesnika procesa inkluzije,
- prate, evaluiraju i obezbeđuju superviziju programa,
- obezbeđuju uslove, dodatna sredstva i podršku za ljude obuhvaćene ovim procesom.

FIZIČKE AKTIVNOSTI U SALI I NA BAZENU

Pored prirode, neophodno okruženje za razvoj psihomotornih sposobnosti, sticanje fizičke kondicije i spretnosti, jesu i prilagođeni sportski tereni, fiskulturne sale i bazeni. Kada se radi o sportsko-rekreativnim aktivnostima deca sa ometenostima važno je da mesta na kojima se aktivnosti sprovode budu ona koja su namenjena širem građanstvu, a ne izolovana i njima posebno namenjena. Da bi svi ti sportski objekti i prostori zadovoljavali potrebe svih građana bez razlike, neophodno je da su arhitektonski prilagođeni.

Deca sa teškoćama u razvoju često nisu dovoljno uključena u sportsko-rekreativne aktivnosti. Ova činjenica je uticala da od osnivanja organizacije radimo na razvijanju fizičkih aktivnosti. Uspostavljanjem saradnje sa upravama DTV „Partizan” i JKP „Mladost”, aprila 2000. godine pokrenuli smo program Fizičkih aktivnosti za decu sa smetnjama u razvoju, u gradskoj sportskoj sali i na bazenu.

Ove sportske ustanove već četiri godine u kontinuitetu podržavaju naše aktivnosti besplatnim ustupanjem prostora fiskulturne sale i bazena. Prava suština

ove saradnje je i u prihvatanju naših aktivnosti kao dela programa njihovih ustanova.

Osim u ovim sportskim prostorima, Fizičke aktivnosti sa decom sa posebnim potrebama sprovodimo i na javnim otvorenim prostorima, igralištima, u parkovima u gradu.

Ciljevi programa Fizičkih aktivnosti organizacije „VelikiMali” su:

- unapređenje psihofizičkog razvoja, spretnosti i zdravlja dece kroz razne vežbe, igre, poligone, grupne aktivnosti, masažu;
- socijalizacija kroz kontakte, razmenu sa drugom decom i odraslim osobama - asistentima, kroz dinamiku grupne aktivnosti, zajedničke igre, i podsticanje pozitivne atmosfere u kojoj se bodri svaki uloženi napor da se nauči nešto novo;
- osamostaljivanje u obavljanju higijenskih navika, presvlačenju, tuširanju, pranju kose, ruku, odlasku u toalet, uz podršku i podsticanje.

Aktivnosti su organizovane dva puta nedeljno u gradskoj sportskoj sali, i jednom nedeljno na bazenu. Od sredine 2001. godine jednom mesečno organizujemo i veliku Igraonicu za svu decu. Na ovaj način pru-

žamo deci četiri do pet sati nedeljno dodatnih fizičkih aktivnosti. Ovim programom je obuhvaćeno oko 25 dece sa smetnjama u razvoju.

U okviru pojedinih aktivnosti organizujemo i prevoz dece kombijem, što je za decu dodatna zanimljiva i edukativna situacija. Iako bi prevoz bio dragocen za veći broj dece, usled tehničkih ograničenja (broj mesta u kombiju), morali smo da postavimo kriterijume po kojima prioritet u prevozu imaju deca sa težim fizičkim smetnjama, deca čiji su roditelji u teškoj materijalnoj situaciji, i deca čiji su roditelji privremeno sprečeni da ih dovode (bolest, trudnoća ili sl.).

Većina roditelja se posle procedure upoznavanja sa organizacijom i odluke da želi da svoje dete uključi u Fizičke aktivnosti u sali, lično pojavi barem na nekoliko prvih susreta. Na taj način se i na „terenu” upoznaju sa aktivnostima i načinom rada „VelikiMali”. Uključenost roditelja u Fizičke aktivnosti je poželjna, ali je češće prisustvo roditelja na bazenu nego u sali. Vežbe u sali se odvijaju u prepodnevnom časovima kada većina roditelja radi (zbog toga je i obezbeđen prevoz), dok je na bazenu uključenost roditelja veća zbog povišene bezbednosti dece koja ne umeju da plivaju. Između ostalog, ba-

zen je veoma atraktivan za celu porodicu i odvija se nedeljom pre podne kada većina roditelja ne radi.

Osnovni oblici rada koje zastupa organizacija „VelikiMali” i koji se primenjuju na Fizičkim aktivnostima su kombinacija grupnog i individualnog rada, uz individualizovani pristup svakom detetu (poštovanje mogućnosti, potreba, interesovanja). Ukoliko je detetu potrebna podrška u obavljanju fizičkih aktivnosti, uloga asistenata u sali je da ga u tome podrži.

Forma časa u sali se vremenom izdefinisala, kroz pozitivna i negativna iskustva, kao i uz sugestije supervizora.

Predstavićemo aktivnosti u sali i na bazenu, koje su ustaljene već nekoliko godina i kroz koje se prožimaju holistički, individualizovani, terenski, ali i inkluzivni pristup.

Fizičke aktivnosti u sali

Jasna struktura časa je jedna od specifičnosti vezana za aktivnosti u sali. To podrazumeva da postoji usta-

ljen program aktivnosti koje se rade sa decom određenim redosledom, uz improvizovanje u zavisnosti od broja dece, njihovog raspoloženja i drugih faktora. Druga specifičnost je šarolikost dece koja dolaze na vežbanje, u smislu uzrasta, pola, funkcionalnih sposobnosti, interesovanja, pažnje. Iz tog razloga je važno da se svi ovi faktori uzmu u obzir prilikom pripreme i realizacije same aktivnosti. Posle dužeg vremena provedenog na aktivnostima deca stiču iskustvo koje im pomaže da se lakše i samostalnije uključuju u organizovani rad i grupne aktivnosti.

Deca koja vežbaju u sali mogu se podeliti u tri grupe u odnosu na nivo podrške koja im je potrebna, i na osnovu toga se formira i način rada sa njima:

Deca koja mogu samostalno da prate organizovani rad. Kada jedna osoba pokazuje vežbe deca mogu da ih izvedu, imaju dovoljan stepen pažnje da bi ih pratila i za to im nije potrebna dodatna asistencija.

Deca koja mogu da prate organizovani rad uz povremenu asistenciju. Ovoj grupi dece je potrebna podrška asistenta za određene vežbe, dok neke jednostavnije vežbe obavljaju potpuno samostalno.

Na samom početku, prvih nekoliko meseci, skoro svako dete zahteva asistenciju. Pojedina deca se brže osamostaljuju, tako da je kod njih asistencija privremena.

Deca koja u sali zahtevaju stalnu asistenciju. Deca iz ove grupe su najbrojnija na našim aktivnostima u sali. To su deca sa težim smetnjama čiji je razvoj sporiji, tako da im je potreban poseban ritam, brzina i prilagođavanje vežbi, kao i stalan asistent. Često ne mogu da otprate celu vežbu. Asistent je tu da pomogne i podrži dete da u granicama svojih mogućnosti što bolje uradi vežbu. Ukoliko se detetu neka aktivnost ne dopadne ili nije zainteresovano za nju, slobodno je da uradi nešto drugo sa svojim asistentom.

Priprema časa:

Fizičke aktivnosti u sali i na bazenu pružaju mogućnost uključivanja većeg broja dece različitog uzrasta i različitih sposobnosti. Da bi se ova prednost iskoristila potrebno je da se aktivnost unapred pripremi i osmisli. Za ovaj deo su odgovorni koordinatori koji dan ranije telefonom pozivaju porodice i potvrđuju dolazak deteta. U odnosu na broj dece i obim podrške koja im je potrebna, planira se i broj asistenata i volontera. Ovaj način pripreme je takođe važan iz aspekta „eko-

nomisanja ljudstvom” - da bi na aktivnostima prisustvovao potreban broj asistenata i volontera.

Ovako izgleda čas fizičkog:

- **Presvlačenje dece** je obavezna aktivnost i pre i posle sale. Veliki broj dece sa posebnim potrebama dugo savladuje ovu veoma važnu a za njih „komlikovanu” radnju, koja je često zanemarena u porodici. Zbog toga mi koristimo Fizičke aktivnosti kao priliku za uvežbavanje presvlačenja, oblačenja i obuvanja, važnih za osamostaljivanje dece. Pored toga, asistent u sali pomaže detetu i pri usvajanju toaletnih navika - pranju ruku, obavljanju fizioloških potreba i sl.

- **Uvodno vežbanje** - zagrevanje i aktivno vežbanje čine vežbe u kretanju (trčanje, poskoci, hodanje i pužanja na različite načine). Na ove vežbe se, zavisno od dece i njihovog raspoloženja, ponekad nadoveže i vežbanje u mestu, najčešće u ležećem položaju u parteru (vežbe istezanja i snage). Ovaj deo časa traje 10 do 15, a kada su deca posebno raspoložena i čitavih 40 minuta.

- **Organizovane aktivnosti i igre** koje sprovodimo u drugom delu časa su: **poligon** (sastavljanje, prelazak i demontaža), **vežbanja sa loptom, prilagođene igre** (hvatalice, „Care, care, govedare” i sl.), vežbe sa padobranom ili drugim rekvizitima i dr. Pri kraju ovog dela

uobičajeno je i da deci omogućimo slobodne aktivnosti, sa rekvizitima ili bez njih, uz stalni nadzor asistenata. **Sređivanje sale**, u smislu vraćanja rekvizita na njihovo mesto, obavezan je deo časa u kome učestvuju sva deca i asistenti.

- **Relaksacija i masaža** su poslednje aktivnosti na času, koje vode smirivanju i opuštanju od prethodnih aktivnosti.

Igraonica

Igraonica predstavlja aktivnost koju organizujemo jednom mesečno, obično poslednje subote u mesecu, i traje efektivno 1,5 do 2 sata. Deca se u društvu asistenata, volontera i pojedinih roditelja slobodno kreću i igraju po sali ili igralištu, a na raspolaganju im je veliki broj rekvizita i igračaka koje mi prethodno raspoređujemo po punktovima. Igraonica je naša najintenzivnija aktivnost jer se na relativno malom prostoru nađe i više od tridesetoro dece, i isto toliko odraslih osoba. Na igraonici su, pored naših asistenata, volontera i dece korisnika, uvek prisutna i njihova braća i sestre, „deca prijatelji-volonteri”, kao i roditelji koji uživaju u događaju i pomažu oko organizacije. Uz veliki vazdušni du-

šek, padobrane, strunjače, valjke, lopte, obručeve, balone, i uz razne druge društvene igre (tvister, kuglanje, odbojka...) družimo se, isprobavamo šta sve možemo, upoznajemo se i radujemo.

Bazen

Individualizovani pristup se najbolje oslikava u radu na bazenu, gde je zbog specifičnih uslova potrebno da skoro uz svako dete bude po jedna starija osoba - roditelj, asistent ili volonter „VelikiMali”.

Aktivnosti na bazenu nisu strukturirane kao u sali, atmosfera je neformalnija, ali se primenjuju vežbe i aktivnosti individualno za svako dete, sa ciljem da nauči da pliva, ukoliko je to moguće. Pojedina deca su tokom ovih pet godina naučila da se samostalno održavaju na vodi i plivaju, ali je isto tako veliki uspeh i to što dete nauči da samostalno hoda po dubljem delu bazena, da potopi glavu u vodu, skoči sa ivice bazena ili da pliva na dasci od stiropora. Asistent na bazenu je dobro upoznat sa mogućnostima deteta i u zavisnosti od toga usklađuje vežbe. Iako na u aktivnostima preovlađuje individualni pristup, na bazenu je moguće organizova-

ti i grupne aktivnosti - igre sa loptom, „Ribice”, „Jure” i druge igre, što mi često i upražnjavamo. Aktivnosti se sa decom sprovodimo onoliko dugo koliko ih drži pažnja, a zatim se slobodno igraju. Prednost bazena u odnosu na salu je u pozitivnijoj i emotivnijoj atmosferi, kao i većoj efikasnosti u sferi socijalizacije dece jer je više međusobnih kontakata sa neometenom decom i građanima koji koriste bazen.

KREATIVNE RADIONICE I DRUŽENJE U POPODNEVNOM VRTIĆU

Od oktobra meseca 2000. godine, kada je uspostavljena saradnja sa Predškolskom ustanovom „Dečja radost”, paralelano sa uključivanjem dece uz asistenciju otpočele su i grupne, popodnevne aktivnosti u redovnom vrtiću.

Naša prvobitna ideja, u vreme otpočinjanja ovih grupnih aktivnosti u vrtiću, bila je da oformimo grupu dece sa teškoćama u razvoju pri redovnom vrtiću, u prepodnevnom časovima. Cilj nam je bio da kroz rad u ovoj grupi, uz druženje sa decom široke populacije iz redovne grupe istog vrtića, podržimo proces pripreme

dece sa posebnim potrebama za inkluziju u grupe vrtića koje su najbliže mestu stanovanja deteta. Iako su svi koraci ovog programa bili predviđeni, naišli smo na problem koji je bitno uticao na dalje odvijanje ove aktivnosti.

Taj neočekivani događaj bila je peticija roditelja dece redovne grupe koja su upisana u isti vrtić u kome smo mi planirali da organizujemo pomenutu aktivnost. Zahtevali su stopiranje takvog programa u vreme dok su njihova deca tamo, a sve zbog „opravdanog” straha da i njihova deca ne postanu ometena u razvoju. Peticija je sadržala i načine na koje će se roditelji dece redovne grupe boriti protiv nas na sudu. Nakon razgovora sa tadašnjom direktorkom i stručnim timom PU „Dečja radost” dogovoreno je da se ova grupna aktivnost zadrži, ali da se odvija u poslepodnevnim časovima.

Od tada, pa sve do sredine 2004. godine, grupna aktivnost u vrtiću se odvijala u poslepodnevnim časovima.

Početni plan rada, pre peticije, sadržavao je program osamostaljivanja dece u usvajanju higijenskih navika i presvlačenja, kao i pronalaženja načina za izražava-

nje potreba dece sa ometenostima kod kojih je govor nerazvijen ili teže razumljiv. U skladu sa situacijom promenili smo ciljeve ove aktivnosti, te je akcenat stavljen na kreativne poslepodnevne radionice, ali je zadržan program osamostaljivanja u higijenskim navikama i presvlačenju, kao i učenje grupnih pravila i socijalnih veština.

Aktivnosti u poslepodnevnom vrtiću „Lasta“ u Pančevu

Program rada u vrtiću je osmišljen tako da pomogne deci u savladavanju aktivnosti svakodnevnog života i usvajanju socijalnih pravila kako bi se dete sa teškoćama u razvoju kasnije lakše uklopilo u neku vaspitno-obrazovnu sredinu. Socijalna pravila ponašanja su ista za svu decu, dok je tempo usvajanja tih pravila, kao i način rada specifičan za svako dete. U ostvarivanju ovog cilja koristimo raznovrsne igre i tehnike: razne simulacije ponašanja u autobusu, prodavnici (igre sa fotokopiranim novčanicama), održavanje higijene ruku i sl.

Kreativne radionice u ovom vrtiću se odvijaju po unapred pripremljenom planu koordinatora aktivnosti. Osmišljene su tako da se kroz njih uvek uvežbava

neka motorna radnja ali i da se na kraju napravi neki zanimljiv produkt. Do sada smo uradili mnogo toga: vitraže od seckanih papirića u boji (deca ih seckaju i lepe), glinene perlice za nakit i razne oblike od kojih smo posle bojenja pravili ogrlice, bele majice šarane raznim bojama za platno (koje su deca kasnije rado oblačila), čestitke za Novu godinu koje smo slali svoj deci i prijateljima „VelikiMali“ (oko hiljadu do sada), ukrase i zvončice za novogodišnje jelke i razne druge predmete. Takođe smo farbali kamenčiće, a onda ih stavljali u teglice i pravili neobične ukrasne predmete, sadili smo semenje različitog povrće u saksijice, a za rast i negovanje biljaka bilo je zaduženo po jedno dete, crtali, slikali, vajali... Deca su maksimalno učestvovala u ovim aktivnostima, a volonteri, od kojih su neki bili i umetnici, davali su krajnji izgled našim produktima, tako da možemo reći da su ovi predmeti mala umetnička dela. Naročito bi istakli da su svi roditelji rado učestvovali u radionicama i da su im prijale, a posebno su bili zainteresovani roditelji koji su i sami kreativni.

Osnovni oblik rada sa decom u vrtiću je grupni rad, sa individualizovanim pristupom za svako dete. Dinamika odnosa u grupi je takva da deca pokušavaju sama da rešavaju nesporazume među sobom, uz što

manju intervenciju odraslih. Takođe ih podstičemo da osmišljavaju zajedničke igre, a naročito da izraze interesovanja o tome šta žele da rade u toku aktivnosti, kao i da poštuju želje i specifičnosti druge dece. Savladavanje ovih zahteva je dugoročan cilj za većinu dece, što od roditelja i saradnika zahteva mnogo strpljenja.

U popodnevnom vrtiću deca imaju izbor između nekoliko ponuđenih aktivnosti, a uključuju se u njih prema trenutnim interesovanjima i svojim mogućnostima. Kad deca mogu da obavljaju samostalno neku aktivnosti podržavamo ih u usavršavanju te radnje, dok deci koja to ne mogu, a imaju interesovanje za konkretnu aktivnost, omogućavamo stalnu podršku i pomoć. Aktivnosti se ponavljaju sve dok ih veći deo grupe ne savlada, uz poštovanje mogućnosti konkretnog deteta. Pojedina deca se ne uključuju u zajedničke aktivnosti ali im asistenti pružaju stalnu podršku da rade ono što im u tom trenutku privlači pažnju (igraju uz muziku, ređaju kocke i sl.). Važno je da za svako dete odmeravamo zadatke prema onome što može da uradi, i da se u toj radnji oseća uspešno.

U obavljanju aktivnosti se pažnja pridaje temperamentu, trenutnom raspoloženju i navikama deteta, a

po potrebi se i celokupna aktivnost prilagođava određenom detetu (kada novo dete dođe u grupu igramo igre upoznavanja; kada u grupu dođe dete koje koristi kolica igre se prilagođavaju njemu). Aktivnosti su unapred određene ali su i fleksibilne, te se prilagođavaju deci i situaciji.

U pružanju podrške deci sa ometenostima u razvoju kroz igru i druženje u kreativnim radionicama učestvuju ljudi različitog obrazovnog profila, roditelji, vršnjaci, braća i sestre. Radna atmosfera u organizaciji poslepodnevnog vrtića oslikava otvorenost ka svim metodama rada, prihvatanju sve dece, kao i ravnopravnom podsticanju svih aspekata razvoja, bez posebnog osvrta na samu ometenost.

Tokom 2002/2003. godine organizacija „VelikiMali” je kroz donacije obezbedila sredstva za renoviranje vrtića „Lasta” PU „Dečja radost” u Pančevu, koji je i arhitektonski prilagođen deci sa smetnjama u razvoju. Do sredine 2004. godine poslepodnevne kreativne radionice su se odvijale u tom prostoru.

Moramo naglasiti da nismo odustali od ideje da deca sa smetnjama u razvoju zajedno sa grupom dece

široke populacije koriste isti vrtić u prepodnevnom satima. Iako smo obezbedili značajna finansijska sredstva za renoviranje vrtića „Lasta”, realizacija naše ideje je još neizvesna. Potrebno je da se na lokalnom nivou obezbedi spremnost za pokretanje ovog tranzitornog vrtića koji bi postao deo sistema predškolskog obrazovanja. Uloga „VelikiMali” u ovom projektu bila bi u podršci, osmišljavanju i realizaciji programa rada u vrtiću, kao i u daljoj realizaciji programa asistencije.

VOLONTERSKI PROGRAM

Pod volonterskom organizacijom podrazumeva se svaki oblik neformalnog ili formalnog organizovanja ljudi radi zadovoljavanja određene potrebe za koju osećaju da nije obuhvaćena aktivnostima države i profitnog sektora. To je zapravo inicijativa grupe ljudi, u tom trenutku volontera, da podstaknu određenu promenu u društvu, za koju smatraju da je od opšteg interesa za zajednicu.

Put sličan razvojnom putu volonterskih organizacija imala je i nevladina organizacija „VelikiMali”.

Svesni značaja volonterskog rada, 2002. godine pokrenuli smo Volonterski program kroz kampanju

„Budi volonter!”, u okviru projekta „Buđenje volonterskog duha i širenje ideje volonterizma u našem gradu”, koji je podržala Delegacija Evropske Komisije.

Kroz ovu kampanju animirali smo veliki broj građana da se priključe organizaciji kao volonteri. Do danas je u organizaciji volontiralo više od trideset ljudi, a trenutno volontersku pomoć u realizaciji naših aktivnosti pruža **petnaest stalnih volontera „VelikiMali”**.

Bez dragocene volonterske podrške ovih mladih ljudi rad „VelikiMali” bi bio veoma otežan. Oni daju veliki doprinos kvalitetu svih naših aktivnosti. U organizaciji praktično ne postoji aktivnost u kojoj nisu angažovani i volonteri, od podrške u individualnom radu, vrtiću, sali i na bazenu, do tehničkih poslova u kancelariji.

Ne samo da volonteri prihvataju ponudene poslove i obaveze u organizaciji već često imaju **ideje i inicijativu za nove poslove** kojima bi se mogli baviti, i mi ih u tome uvek podržavamo. Najbolji primer za ilustraciju velikog doprinosa volontera na ovaj način jeste uspostavljanje saradnje sa Stomatološkim fakultetom u Beogradu i redovno organizovanje pregleda i lečenja zuba naših korisnika na Dečjoj stomatološkoj poliklini-

ci u Beogradu, koji je inicirala i organizovala naša volonterka - studentkinja stomatologije.

PRAVNE USLUGE I SAVETI

Marta 2002. godine je započela sa radom Pravna služba organizacije „VelikiMali”. U saradnji sa advokatom Svetlanom Arsić, kroz radionice o pravima i besplatnu pravnu pomoć (saveti i pravne radnje - podnošenje zahteva i pravnih lekova, pokretanje i zastupanje u sudskim procesima i sl.), pomažemo roditeljima dece sa smetnjama u razvoju da ostvare prava svoje dece i svoja prava.

Do sada smo održali više pravnih radionica za roditelje i tim „VelikiMali” koje se tiču tumačenja zakona i zakonskih mogućnosti, kao i beneficija koje roditelji mogu da koriste u našoj zemlji.

Jedan od najbitnijih produkata Pravne službe je istraživanje o postojećim zakonima i zakonskim mogućnostima u SCG, kao i poređenje poštovanja i zaštite prava dece u našoj zemlji sa drugim regionima i zemljama. Ovo istraživanje predstavljeno je u publikacijama -

Pravnim vodičima za roditelje dece sa smetnjama u razvoju, koji su izdati 2002. i 2003. godine, uz podršku Švedskog Helsinškog komiteta za ljudska prava.

Rad Pravne službe i Tima za odnose sa javnošću je povezan jer kao krajnji cilj imaju promociju i zaštitu prava dece sa smetnjama u razvoju.

KAMPANJE ZA PROMOCIJU PRAVA I RAZVIJANJE VOLONTERSKOG DUHA

U cilju podizanja pažnje stručne i šire javnosti na probleme i mogućnosti dece i mladih sa posebnim potrebama, kao i informisanja i promocije njihovih prava, organizacija „VelikiMali” kontinuirano sprovodi razne javne kampanje i aktivnosti zastupanja prava dece. Jedna od njih je i kampanja „**Drugačiji, pa šta!**”, koju smo započeli 2000. godine, sa ciljem ublažavanja predrasuda prema licima sa posebnim potrebama. Ova kampanja se pokazala veoma uspešnom, tako da je prerasla u kontinuiranu aktivnosti organizacije.

Pokušavajući da odgovorimo na pozitivan trend reforme obrazovnog sistema započete 2003. godine,

koja je predviđala kvalitetnije obrazovanje za decu sa posebnim potrebama (inkluzija, lična asistencija), pokrenuli smo javnu kampanju „Poseban Prijatelj”. Ovom kampanjom smo želeli da skrenem pažnju stručne i šire javnosti na prava dece sa smetnjama u razvoju na obrazovanje i učestvovanje u društvenom životu lokalne zajednice. Kroz saradnju sa Ministarstvom prosvete i sporta RS preuzeli smo slogan reforme „Kvalitetno obrazovanje za sve” i upotrebili ga za naziv dela naše kampanje „Poseban Prijatelj”. Takođe smo organizovali debatu i diskusiju među stručnjacima o uključivanju dece sa smetnjama u razvoju u redovan obrazovni sistem i radionice sa učenicima osnovnih i srednjih škola u saradnji sa strip umetnicima.

Važan aspekt javnih kampanja je i samozastupanje. U skladu sa tim, organizovali smo nekoliko javnih akcija u kojima su samostalno učestvovali naši korisnici. Takvi događaji su i održavanje koncerata na kojima kao bubnjarka nastupa naša korisnica Zorica Andonovska, kao i samostalne likovne izložbe naše dece Milane Knežević i Ivana Špehara.

Važan preduslov za stvaranje građanskog društva i učestvovanje u rešavanju problema lokalne zajednice je

razvijanje volonterskog duha među građanima. Iz tog razloga smo 2003. godine započeli kampanju „Budi volonter!”, usmerenu na animiranje građana da postanu volonteri i posvete mesečno nekoliko sati svog slobodnog vremena za pružanje podrške onim ustanovama i organizacijama kojima je pomoć dobrodošla.

Uloga medija u izgradnji civilnog društva i oblikovanju javnog mnjenja je velika. Ova činjenica istovremeno i plaši i hrabri. Nevladin sektor, kao važan činilac promena i reformi u društvu, zavisi od podrške medija.

Organizacija „VelikiMali” kroz svoj rad i kampanje projektuje viziju otvorenog društva koje prihvata različitosti kao vrednosti, a ne kao prepreke. Zato su medijske kampanje jedan od boljih načina uticaja na javnost kroz radio i TV spotove, postere, afirmativne emisije i dr. Našu najuspešnijiu medijsku kampanju „Drugačiji, pa šta!”, pored lokalnih medija, podržali su i B92 i Studio B. Podrška lokalnih medija, posebno RTV Pančeva i građanskog nedeljnog lista „Pančevac”, bitno je uticala na promenu stavova lokalne javnosti. Ova dragocena saradnja sa lokalnim medijima traje i dalje.

Moramo naglasiti da novinari u svojim novinskim člancima, radio i TV emisijama, nažalost, još uvek praktikuju uglavnom izveštavanje kad je u pitanju ova problematika, i da su retki slučajevi istraživačkog novinarstva koji bi u većoj meri uticali na pokretanje promena, smanjenje predrasuda i stvaranje prihvatajućeg stava javnosti.

BIBLIOTEKA „VELIKIMALI”

Jedan od neophodnih preduslova za kreiranje konstruktivnih i trajnih programa podrške za decu sa smetnjama u razvoju jeste istraživanje i utvrđivanje njihovog položaja, kao i ispitivanje odnosa i mogućnosti lokalne zajednice u realizaciji osnovnih prava ove dece.

Rezultati istraživanja kojima smo se tokom našeg rada bavili objavljeni su u dve publikacije:

- *„Drugačiji među vršnjacima” - Ispitivanje stavova vaspitača i učitelja u Pančevu prema uključivanju dece sa smetnjama u razvoju u redovne grupe vrtača i škola*

Ovim istraživanjem, koje je sprovedeno tokom juna, jula i septembra 2002. godine u Pančevu, bilo je ob-

uhvaćeno ukupno 182 ispitanika, od toga 87 (47,8% uzorka) vaspitača Predškolske ustanove „Dečja radost” i 95 (52,2% uzorka) učitelja iz devet od ukupno deset osnovnih škola na teritoriji grada.

Većina ispitanih vaspitača i učitelja vidi korist od uključivanja dece sa ometenostima u redovni obrazovni sistem pre svega u sferi socijalizacije, kako deteta sa ometenostima tako i ostale dece, a pri tome očekuje i izvesnu dobit za širu zajednicu, u smislu ublažavanja predrasuda. Međutim, blizu 40% ispitanika ne želi da ima decu sa ometenostima u odeljenjima i grupama sa kojima radi, a svega nekolicina vidi uključivanje kao način da se ovoj deci pruže jednaki uslovi u obrazovanju i vaspitanju.

- *„Pravni vodič za roditelje dece sa smetanjama u razvoju”*

Na osnovu našeg rada u porodicama i rezultata radionica sa roditeljima zaključili smo da je informisanost o postojećim ustanovama, udruženjima, savezima i pravnim regulativama ono što im je nedostajalo u prvim godinama suočavanja sa ometenošću svog deteta.

Prvo izdanje pravnog vodiča pod nazivom „Vodič za roditelje ometene dece kroz oblasti prava, socijalne

i zdravstvene zaštite, obrazovanja i brige o deci” objavljeno je 2002. godine u sklopu projekta „Ispitivanje položaja dece sa posebnim potrebama u opštini Pančevo”, koji je podržao Švedski Helsinški Komitet za ljudska prava.

U skladu sa izmenama zakona i početkom sprovođenja reformi u 2003. godini, organizacija „VelikiMali” je odlučila da objavi dopunjeno izdanje pravnog vodiča. On sadrži pregled međunarodnih zakona i Konvencija, kao i uporednu analizu srpskog zakonodavstva i sprovođenja zakona u ostvarivanju prava dece sa smetnjama u razvoju i njihovih porodica.

Moramo napomenuti da je bilo predviđeno da pravni vodiči sadrže i podatke (istraživanje) o stvarnom broju dece sa ometenostima u opštini Pančevo i vrstama njihove ometenosti. Iako je organizacija „VelikiMali” dobila zvaničnu dozvolu Ministarstva zdravlja RS (br. 500-01-103/2002-02, od 26. jula 2002. godine) da može dobiti na uvid ove podatke, Komisija za kategorizaciju pri Domu zdravlja Pančevo nam ih nikada nije dala, te podaci nisu objavljeni.

Osim istraživanja položaja i uslova razvoja dece sa ometenostima, organizacija „VelikiMali” u svojoj biblioteci ima i druge naslove i publikacije:Ć

- *Brošura „Budi volonter!”* pripremljena je i štampana u okviru projekta „Realizacija prava dece sa posebnim potrebama i buđenje volonterskog duha”, koji je podržala Delegacija Evropske Komisije u SCG (oktobar 2002 - oktobar 2003). Kroz ovu brošuru pružili smo informacije o tome šta je volontiranje, zašto i na kakvim poslovima ljudi volontiraju, kao i informacije o organizaciji „VelikiMali”, našem programu volontiranja i opisu poslova u našoj organizaciji u koje se mogu uključiti volonteri.

- *Strip „Kuhinja - VelikiMali Poseban Prijatelj”*

U okviru kampanje „Poseban Prijatelj”, koju smo realizovali od septembra 2003. do decembra 2004. godine, organizovali smo strip radionice sa učenicima osnovnih i srednjih škola, u saradnji sa umetnicima strip radionice Kuhinja i Aleksandrom Zografom. Stripovi - produkti ovih radionica predstavljeni su u posebnom strip izdanju Kuhinja 6. Svi umetnici i učenici su u ovom izdanju predstavili svoje radove na temu predrasuda prema osobama sa posebnim potrebama.

Kampanju su podržali Institut za otvoreno društvo iz Budimpešte i Resor za informisanje SO Pančevo.

○ NEFORMALNOM OBRAZOVANJU

Znanja i veštine sa kojima izlazimo iz škola često nam u praksi nisu dovoljni. Edukacija i stalno profesionalno usavršavanje su obaveza i lična odgovornost svakog stručnjaka, kojom god oblašću da se bavi.

Način na koji mi pružamo podršku deci sa ometenostima u razvoju zahtevao je od nas dodatne edukacije iz raznih oblasti koje se nisu ni spominjale u formalnom školovanju.

Nedostajalo nam je znanje iz oblasti upravljanja i vođenja nevladine organizacije, timskog rada, vođenja kampanja, prikupljanja sredstava i raznih veština koje su nam bile neophodne za uspešan razvoj organizacije i aktivnosti.

Sa druge strane, odabrani model podrške deci sa ometenostima u razvoju i terenski rad suočili su nas sa potrebom za dodatnim profesionalnim usavršavanjem. Jedini način da dođemo do potrebnih znanja bilo je dodatno neformalno obrazovanje.

Članovi organizacije „VelikiMali” učestvovali su u velikom broju edukacija, ali su neke i sami organizovali za stručnu javnost. Najznačajnije teme ovih edukacija su bile: upravljanje nevladinim organizacijama, nenasilna komunikacija, volonterski menadžment, vođenje kampanje i promocija prava i stručni rad sa decom i porodicom. Dragocena znanja i iskustva stekli smo i kroz organizovane radne posete i edukacije u inostranstvu.

Detaljnije o edukacijama možete pogledati u priloгу br. 5, na strani 73.

NEKI OD PROBLEMA SA KOJIMA SE ORGANIZACIJA SUSRETA U SVOM RADU

- Fenomen „pionirskog rada” - u našoj zajednici nije postojala organizacija niti pokret koji se bavio istim ili sličnim pitanjima na način na koji je to činila NVO „VelikiMali”. Nismo imali mogućnost korišćenja tuđih iskustava koja bi nam olakšala rad.
- Brz razvoj organizacije nije uvek pratio realne kapacitete članova, niti materijalne mogućnosti organizacije. Entuzijazam ljudi provocirao je otvaranje novih mogućnosti u radu koje nekada nismo mogli da ispratimo na dovoljno kvalitetan način.
- Prilikom podele poslova mali broj ljudi je obavljao veliki broj različitih i odgovornih poslova, što je dovodilo do preklapanja odgovornosti, velikog opterećenja i iscrpljenosti.

- Trošili smo veliku količinu energije i vremena u pokušajima rešavanja konflikata sa predstavnicima institucija koji su, zbog različitosti u pristupu, nastojali da obezvrede značaj našeg rada.
- Problemi nesprovođenja postojećih zakona i nepostojanja kontrole rada na svim nivoima često su naše akcije ili pokušaje bilo kakvih promena unapred osuđivali na neuspeh.
- Tokom petogodišnjeg iskustva u radu u „maloj sredini”, nažalost, naučili smo prava značenja reči „filozofija palanke”, „rekla - kazala”, „dodeš mi - dođem ti”, „strani plaćenici”, ali smo na to izgubili previše vremena.
- Nepostojanje profesionalne i materijalne sigurnosti (redovni i dovoljni prihodi, radni staž, zdravstveno osiguranje, troškovi prevoza i sl.) onih članova „VelikiMali” kojima je rad u organizaciji bio jedini posao, činilo je dodatno opterećenje, a ponekad i stres.

NEOPHODNOST SARADNJE VLADINOG I NEVLADINOG SEKTORA

Područje društvene brige o čoveku je veoma široko i kompleksno, i kao takvo pruža mogućnosti za dobru saradnju državnih institucija sa samoorganizovanim inicijativama stručnjaka i građana koji žele da pomognu u toj oblasti. Ali mogućnosti dobre saradnje vladinog i nevladinog sektora nisu u potpunosti iskorišćene.

Lokalne vlasti, institucije i inicijative građana bi saradnjom mogle znatno lakše da realizuju ideje koje će doprineti unapređivanju međuljudskih odnosa, društvene brige o čoveku i pronalaženju rešenja za mnoge probleme građana.

Prioritet naše organizacije je pronalaženje dugoročnih rešenja u lokalnoj zajednici za decu sa teškoćama u razvoju jer jedino na taj način mogu da se stvaraju kvalitetniji uslovi za život te dece, njihovih porodica, a samim tim i svih građana.

S obzirom na činjenicu da je NVO „VelikiMali” lokalna inicijativa, i da je njen uticaj najviše izražen u opštini Pančevo, saradnja sa lokalnim udruženjima, institucijama, medijima i vlastima je veoma značajna.

Pronalaženje kvalitetnih rešenja zahteva analizu potreba i mogućnosti same lokalne zajednice da obezbedi organizovanu podršku i ravnopravne uslove za život deci sa posebnim potrebama.

Ta analiza bi, između ostalog, trebalo da sadrži sledeće podatke:

- stavove šire i stručne javnosti prema deci sa teškoćama u razvoju,
- vrste i kapacitete državnih ustanova, privatnog sektora i udruženja građana zaduženih za tretman, obrazovanje i zastupanje prava ove dece,
- aktivnosti, uslove i kvalitet rada koji se u njima sprovodi,
- zakonske regulative i načine ostvarivanja prava ove dece,
- arhitektonsku prilagodjenost grada i dostupnost javnog prevoza,
- broj dece sa posebnim potrebama,

- vrste teškoća tj. potreba koje deca i njihove porodice imaju,
- planove i strategije odgovarajućih sektora lokalne Opštine za brigu o deci sa ometenostima u budućem periodu,
- raspoložive medije.

Prikupljanjem i upoređivanjem ovih podataka dobila bi se precizna slika stanja u oblasti društvene brige o deci, koja bi trebalo da bude vodič za pokretanje novih inicijativa, akcija i saradnji u zajednici. Ukoliko ove analize ne postoje, traženje dugoročnih rešenja za kvalitetan život dece sa ometenostima u razvoju je veoma otežano ili nemoguće.

OSVRT NA OBRAZOVANJE DECE SA POSEBNIM POTREBAMA

U našoj zemlji se veliki broj dece sa teškoćama u razvoju nalazi izvan sistema obrazovanja. UNICEF je 2001. godine, na osnovu dostupnih podataka, napravio analizu o uključenosti dece sa smetnjama u razvoju u proces redovnog i specijalnog obrazovanja u SCG. Tom prilikom je procenjeno da je samo 15% dece sa ometenostima obuhvaćeno školskim sistemom, a da 85% njih nikada ne pohađa obrazovne institucije.

Iz ovoga možemo da zaključimo da postojeća sistemska rešenja u našoj zemlji ne obezbeđuju uslove da većina dece iz ove grupacije ostvari svoje pravo na obrazovanje.

Delimo mišljenje i drugih stručnjaka iz ove oblasti da je problem koji se tiče onih 15% dece sa ometenostima koje su u školama - **neadekvatnost programa i načina rada sa njima.**

Programi po kojima se radi u specijalnim školama (sada zvanično osnovnim školama) samo su redukovane verzije programa redovnih škola, suštinski neprilagođene stvarnim potrebama i mogućnostima onih kojima su namenjene. Veliki broj dece koji započne specijalno školovanje nije u stanju da ga završi jer ne može da zadovolji kriterijume koje takav program postavlja. Zbog toga se dešava da deca sa stvarnim smetnjama u razvoju bivaju istisnuta iz specijalnih škola i vraćena u Razvojne vrtiće ili Dnevne boravke. U specijalnim školama ostaje najveći procenat dece koja bazično nemaju problema u intelektuanom ili fizičkom funkcionisanju ali potiču iz sredina niskog socio-kulturnog nivoa, pa im pohađanje ovih škola obezbeđuje sigurnije i lakše obrazovanje (npr. Romska deca).

Pored toga, dodatni problem u obrazovanju dece sa ometenostima je to što se specijalne škole nalaze u većim gradovima i organizaciono pokrivaju širu teritoriju grada. Deca koja žive u mestima koja su na većoj udaljenosti od škola imaju dva izbora: ili da se odvoje od porodice i žive u internatu ili da odustanu od školovanja. Iskustvo i znanje govore da je na tako ranom uzrastu mnogo povoljnije po razvoj biti bez formalnog obrazovanja, nego bez roditelja i porodice.

Što se tiče redovnog obrazovnog sistema, iskustvo NVO „VelikiMali” pokazuje da se određeni broj dece sa teškoćama u razvoju upisuje u redovne škole, ali da ne može kvalitetno da prati redovni obrazovni program. Ovo nam ukazuje na važnost razvijanja individualizovanog pristupa u radu sa učenicima, kako bismo razvili školu po meri deteta i stvorili uslove za kvalitetnije obrazovanje i dece sa posebnim potrebama.

Trenutno su deca sa teškoćama u razvoju koja dobijaju kvalitetno obrazovanje u redovnoj školi izuzeci. To podrazumeva da su imala sreću da budu u razredu onih učitelja koji individualizovani pristup koriste u praksi, uz raznovrsne metode i oblike rada, i time podstiču razvoj sve dece, pa i dece sa teškoćama u učenju i razvoju.

Pored toga, medicinski pristup u oblasti obrazovanja dece sa posebnim potrebama, koji je još uvek dominantan, kao i predrasude o njihovim potencijalima za razvoj i školovanje, učvršćuju neke nastavnike u stavu da ovoj deci treba stručna pomoć u okviru izolovanih institucija, tj. specijalnih škola i centara, čak i ako imaju lakše smetnje u razvoju.

Trenutno ni jedan oblik postojećeg obrazovanja u zemlji nije prilagođen deci sa teškoćama u razvoju. Dakle, neophodna je kompletna transformacija dela obrazovnog sistema koji je namenjen zadovoljavanju obrazovnih potreba dece sa ometenostima, pa samim tim i transformacija specijalnih škola.

INKLUZIJA DECE U ŠKOLE – NOVI PLAN ORGANIZACIJE

„VelikiMali” zastupa ideju o inkluzivnom obrazovanju kroz individualne planove rada i asistenciju kao moguće načine podrške ovoj deci, ali bez stvarnih sistemskih promena inkluzivno obrazovanje zavisi isključivo od dobre volje škola, odnosno učitelja.

Na temu mogućih modela podrške u realizaciji prava na obrazovanje dece sa teškoćama u razvoju organizovali smo veliki broj predavanja, tribina i debata, u saradnji sa drugim profesionalcima koji imaju višegodišnje iskustvo u ovoj oblasti.

U saradnji sa stručnjacima iz škola trenutno sprovodimo istraživanje na temu „Analiza vrsta i obima teškoća koje imaju učenici I, II, III i IV razreda, u tri osnovne škole u Pančevu”, na uzorku od oko hiljadu dece. Dalji plan nam je da obezbedimo sredstva za edukaciju učitelja o razumevanju teškoća i mogućnosti dece sa posebnim potrebama. Na osnovu tih znanja učitelji će biti u mogućnosti da prave i realizuju individualne planove rada za ovu decu. Planirane aktivnosti oslanjaju

se na razvijene potencijale i snage u lokalnoj zajednici. Ideja nam je da kroz produbljivanje saradnje sa zainteresovanim školama i stručnjacima iskoristimo naše dosadašnje iskustvo i razvijemo stabilan program podrške deci sa teškoćama u učenju, i da na taj način **priprema-
mo teren za inkluzivno obrazovanje većeg broja dece u
Pančevu.**

DEFEKTNO

„VelikiMali” su počeli svoj rad sa margine društvene aktuelnosti, iz pozicije u kojoj su se nalazili i njihovi VelikiMali korisnici i pre nego što su se sreli. U toku svog razvoja bili su neprihvaćeni samo zato što su „DRUGAČIJI”, ali nisu odustali, rekli su samo „PA ŠTA”. Bili su napadani ali nisu uzvraćali, rekli su, „mi smo samo „NEPRIJATELJI DOSADE”. Odbacivali su ih, a oni se nisu pokolebali, rekli su samo „mi imamo POSEBNE PRIJATELJE”. Postali su poznati, važni i zanimljivi ali se nisu uobrazili, skromno kažu „ovo je samo jedan TRAPAVI ŠOU”. I sada kada nas neko pita: „Ko su VelikiMali?”, kažemo: „To smo svi mi koji pravimo MALE korake za VELIKE promene”.

*Supervizorke:
Milena Jerotijević i Nataša Milojević,
naše neformalne profesorke*